

ISTORIJS ŠALTINIŲ TYRIMAI

5

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė

Artūras Dubonis

5

LII
LIETUVIŠKAS
ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIUS 2014

Knygos leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA
NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA
(Projekto finansavimo sutartis Nr. LIT-8-22)

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Kylio universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė	9
----------------	---

Straipsniai

Tomas Čelkis

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Vokiečių ordino sienų samprata ir delimitaciniai procesai XIII–XVI a.	11
---	----

Conception of the Frontier between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order and Delimitation Processes in The 13th–16th Centuries.

<i>Summary</i>	40
----------------------	----

Mindaugas Klovas

Privataus dokumento juridinė galia XV–XVI a. pradžioje	43
--	----

Legal Power of a Private Document in The 15th–Early 16th Century. *Summary* ...

Arvydas Maciulevičius

Kodėl 1495 m. iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės buvo išvaryti žydai? Apie žydų išvaymo sąsajas su judaizavimo judėjimu	57
--	----

Why in 1495 Jews were Driven Away from The Grand Duchy of Lithuania?
On The Links of The Eviction of Jews to The Movement of

Judaizing Heresy. <i>Summary</i>	81
--	----

Jonas Drungilas

Pinklės atvykusiai lenkų bajorijai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisėje 1447–1588 m.: juridinių suvaržymų ištakos, raida ir funkcionavimas	85
--	----

Traps for The Incoming Polish Nobility in The Law of The Grand Duchy of Lithuania in 1447–1588: Origins, Development and Functioning of Legal

Restrictions. <i>Summary</i>	106
------------------------------------	-----

Darius Antanavičius

- Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės asesorių ir reliacijos teismų nutarimų vykdymas Kauno miesto taryboje XVI a. pabaigoje 107
- Pursuance of Assessors' and Relatio Courts' Rulings in Kaunas City Council in The Late 16th Century. *Summary* 145

Inga Ilarienė

- 1388 m.–XVI a. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vyskupijų viešieji notarai 147
- The Corps of Notaries Public in The Grand Duchy of Lithuania in 1388–16th Century. *Summary* 163

Martynas Jakulis

- Vilniaus katedros kapitulos pajamos XVI a. antroje pusėje–XVIII a. pajamų-išlaidų registru duomenimis 171
- Income of Vilnius Cathedral Chapter in The 16th – Late 18th Century Based on The Data of Income-Expenditure Registers. *Summary* 191

Gražina Sviderskytė

- Kodėl JAV netyrė „Lituanicos“ katastrofos? Teisiniai ir politiniai aspektai „Darius & Girch“ byloje 195
- Why the United States of America did not Investigate The Crash of „Lituanica“? Legal and Political Aspects of The “Darius & Girch” File. *Summary* 212

Šaltinių publikacijos*Олег Луцкевич*

- Орденский экземпляр договора о четырехлетнем перемирии и военной помощи между Великим Княжеством Литовским и Тевтонским орденом (31 октября 1382 г.) 215
- The Order's Copy of The Treaty of Four-Year Peace and Military Assistance between The Grand Duchy of Lithuania and The Teutonic Order (31 October 1382). *Summary* 232

Laimontas Karalius

- 1554 metų Balninkų dvaro valakų matavimo registras 233
- Wallach Measurement Register of Balninkai Estate of 1554. *Summary* 265

Diskusija*Elmantas Meilus*

- 1 – 2 = –1? (Atsakymas į Aivo Ragauskio „diskusiją“) 267
- 1 – 2 = –1? (A Reply to Aivas Ragauskas’ “Debate”). *Summary* 278

Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

- Aštuonioliktojo amžiaus šaltinių publikavimas Lietuvoje: pasiekimai ir
 problemos 279
- Publication of Sources of the 18th Century in Lithuania: Traditions and
 Challenges. *Summary* 295

Anotacijos. Recenzijos

- 1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai) = Akty Horodelskie z 1413 roku (Dokumenty i studia)*, sudarė / pod redakcją J. Kiaupienė ir L. Korczak; parengė / opracowali J. Kiaupienė, L. Korczak, P. Rabiej, E. Rimša ir J. Wroniszewski (serija: *Lietuvos užsienio politikos dokumentai. XIII–XVIII a.*), Vilnius, Kraków: LII leidykla, 2013. – 543 p. – (*Mindaugas Klovas*) 297
- Луцька замкова книга 1560–1561 рр.*, підготували до видання В. М. Мойсієнко, В. В. Поліщук (serija: *Пам’ятки Української мови. Серія актових документів і грамот*), Луцьк, 2013. – 733 с. – (*Darius Vilimas*) 301
- 1812 metų Lietuvos laikinosios vyriausybės komisijos posėdžių protokolai*, parengė V. Pugačiauskas, Vilnius: LII leidykla, 2012. – 358 p. – (*V. P.*) 304
- Santrumpos 307
- Apie autorius 309
- Autoriams 311
- Guide for Authors 315

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAIKŠTYSTĖS ASESORIŲ IR RELIACIJOS TEISMŲ NUTARIMŲ VYKDYMAS KAUNO MIESTO TARYBOJE XVI A. PABAIGOJE*

Darius Antanavičius

Problema. LDK valstybinių magdeburginių (savivaldžių) miestų miestiečių bylinėjimasis apeliacinėje instancijoje XVI a. antrąją pusę, ginčijant 1-osios instancijos, t. y. miesto savivaldos institucijų – tarybos ir vaito-suolininkų teismo – nutarimus, visiškai netyrinėta LDK istoriografijos tema, ką jau kalbėti apie apeliacinės instancijos teismų priimtų nutarimų vykdymo 1-ojoje instancijoje subtilybes, apie kurias iki šiol apskritai nieko nežinoma. Tam įtakos turėjo, turi ir turės labai skurdūs šaltiniai, kuriais remdamiesi istorikai gali gvildinti šią temą. Pagrindiniai nagrinėjamo klausimo šaltiniai – XVI a. LDK valstybinių magdeburginių miestų savivaldos institucijų ir LDK valdovo dvaro, o vėliau iš jo išsiskyrusių asesorių ir reliacijos teismų knygos – išliko blogai arba apskritai žuvo (klasikinis pavyzdys – XVI–XVII a. vidurio Vilniaus miesto archyvo likimas), bet dar sudėtingiau, kad net išlikusi pabira medžiaga dažniausiai „nesutampa“, t. y. žinomas koks nors apeliacinės instancijos nutarimas konkretaus miestiečio byloje, bet negalima pasakyti nieko aiškaus apie jo vykdymą miesto savivaldos institucijų teismuose, arba atvirkščiai – išliko miestų savivaldos institucijų teismų paskirų dokumentų, bet trūksta apeliacinės instancijos teismų paskelbtų nutarimų.

Trumpa istoriografijos apžvalga. LDK asesorių ir reliacijos teismų genezė, veikla ir raida yra didelė balta LDK istoriografijos dėmė. Iki šiol neturime jokių specialių studijų šiuo klausimu, galime remtis tik lenkų istoriografijos įdirbiu¹, tačiau jos teiginių negalime tiesiogiai taikyti LDK realijoms, turime atsižvelgti į vietinius

* Dalį straipsnio rengimo darbų finansavo Lietuvos mokslo taryba (Sutarties Nr. LIT-4-11). Originalūs rankraščiniai Kauno miesto tarybos knygų įrašai ir LDK asesorių ir reliacijos teismų nutarimai, kuriais remiantis parašytas darbas, dėl vietos stokos neskelbiami, nors buvo parengti spaudai kaip jo priedas.

¹ Z. Rymaszewski, *Sprawy gdańskie przed sądami zadwornymi oraz ingerencja królów w gdański wymiar sprawiedliwości XVI–XVIII w.*, Wrocław, 1985; M. Woźniakowa, *Sąd asesorski koronny 1537–1795: jego organizacja, funkcjonowanie i rola w dziejach prawa chełmskiego i magdeburckiego w Polsce*, Warszawa, 1990.

šaltinius. Šio klausimo istoriografiją apibendrina Aivas Ragauskas ir pateikė darbinę hipotezę dėl asesorių teismo genezės LDK². Keletą Vilniaus ir Kauno miestiečių bylinėjimosi apeliacinėje instancijoje faktų yra paminėję Zigmantas Kiaupa³, Jolanta Karpavičienė⁴, Aivas Ragauskas⁵.

Šaltiniai. Palankiai susiklosčius aplinkybėms, Kauno atveju išliko du unikalūs XVI a. antrosios pusės šaltinių kompleksai: keletas Kauno tarybos ir vaito aktų knygų⁶ ir trys originalios LDK asesorių ir reliacijos teismų knygos, įeinančios į Lietuvos Metriką ir apimančios 1579–1580, 1584, 1586, 1589–1590 m. laikotarpį⁷. Pastarosiose įrašyti LDK asesorių ir reliacijos teismų nutarimai, paskelbti valstybinių magdeburginių miestų miestiečių apeliacinėse bylose. Viena iš šių knygų jau publikuota⁸. Derinant abiejų šaltinių informaciją pirmą kartą galima išsamiau charakterizuoti visą bylinėjimosi apeliacinėje instancijoje procesą, ypač čia priimtų nutarimų vykdymo eigą, kuri, kaip minėta, iki šiol buvo visiškai nežinoma.

Straipsnio tikslas – apibūdinti Kauno miestiečių bylinėjimosi apeliacinėje instancijoje dėsningumus ir priimtų nutarimų vykdymo eigą Kauno taryboje.

Tyrimo metodai. Straipsnyje naudojamosi tradiciniais istorijos tyrimo metodais: pirmiausia šaltiniotyriu, aprašomuoju (deskriptyviniu), taip pat vadinamojo „atskiro atvejo“ (*case study*). Pastarasis ypač pravartus gvildenant dar netyrinėtą tematiką, kuriai pristatyti ir aptarti reikėtų pateikti iš pirmo žvilgsnio kuo daugiau faktų, bet jų gausa „skandintų“ problematiką daugybėje menkai tarp savęs susijusių smulkmenų, iš kurių nebūtų galima susidaryti konkretaus vaizdo. Taigi išsamus vienos bylos aptarimas, mūsų nuomone, gali būti geras pagrindas nežinomai problematikai geriau pažinti ir postūmis tolesniems tyrimams.

Įvadas

Straipsnyje analizuojami istorijos faktai susiję beveik vien su Kauno miestu ir jo miestiečiais. Gvildenamas konkretus teisminis ginčas su pertraukomis vyko

² *Vilniaus burmistro Luko Markovičiaus „Mundijaus“ kalbos, laiškai ir kiti raštai (1551–1584 m.)*, sud. A. Ragauskas ir R. Ragauskienė, Vilnius, 2010, p. XXXVII–XLI.

³ Z. Kiaupa, *Kauno istorija*, t. 1: Kauno istorija nuo seniausių laikų iki 1655 m., Vilnius, 2010, p. 145.

⁴ J. Karpavičienė, *Moteris Vilniuje ir Kaune XVI a. pirmoje pusėje: gyvenimo sumiestinimo Lietuvoje atodangos*, Vilnius, 2005. Čia pateikta plati Magdeburgo teisės ir jos recepcijos LDK literatūra.

⁵ *Vilniaus burmistro Luko Markovičiaus „Mundijaus“ kalbos, laiškai ir kiti raštai*.

⁶ Dėl Kauno miesto savivaldos institucijų knygų žr. Z. Kiaupa, „Kauno miesto senojo archyvo likimas“, *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai. A serija*, nr. 2 (43), Vilnius, 1973, p. 125–140; Z. Kiaupa, „Kauno miesto vaitas ir jo aktų knygos XVI–XVII a. pirmojoje pusėje“, *Lietuvos miestų istorijos šaltiniai*, t. 1, Vilnius, 1988, p. 25–46.

⁷ РГАДА, ф. 389 [Lietuvos Metrika], ap. 1, d. 1–2 [toliau – LM; naudotasi LVIA saugomais mikrofilmams], s. v. 273, 276, 280.

⁸ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276 (1584, 1586, 1597). Teismų bylų knyga 62*, par. D. Antanavičius, Vilnius, 2010.

kelis XVI a. dešimtmečius tarp Kauno miestiečių. Ieškovas buvo Andrius Barčius. Atsakovai – iš pradžių tik Simonas Gradovskis, o po jo mirties – Petras Pečiūga (*Pieczuga*), Jonas Gradovskis (Gradauskas, *Gradowski*), Jurgis Korčakas (*Korczak*) ir Andrius Kotkūnas (*Kotkun*). Apie ieškovą galima pasakyti tik tiek, kiek informacijos pateikia bylos dokumentai. Andrius Barčius, arba Barčys, – Kauno istoriografijoje visiškai nežinomas asmuo. Jo pavardė šaltiniuose įvairuoja: vadinamas Barčionimi (*Bartzanis*), Barcevičiumi, Barčevičiumi (*Barczewicz*, *Barczewicz*) arba tiesiog Barčiumi (*Barcius*, *Barzius*, *Barczis*, *Barszcz*). Jo senelis buvo pasiturintis Kauno miestietis Baltramiejus Sakanas, Sakonis, Sakūnas (*Sakanos*, *Sakunos*, *Sakunis*), trumpiau vadintas tiesiog Barčiumi (*Barzius*, *Barczis*) ir miręs apie 1519 m. Jo sūnus, ieškovo tėvas Jonas Barčius mirė 1539 m. Taigi Andrius Barčius turėjo gimi prieš 1539 m. Žinome ir jo motinos vardą – kažkokia Sofija. Nė viename iš dokumentų, be įprasto apibūdinimo *civis Caunensis*, neminimos jokios A. Barčiaus pareigos, tad reikia manyti, kad jis buvo paprastas Kauno miestietis. Buvo vedęs, bet žmona nežinoma⁹. Taip pat nežinoma, ar su ja susilaukė vaikų. Visiškai kitokie yra atsakovai. Petras Pečiūga (mirė 1604 m.) – vienas ilgiausiai Kauną valdžiusių vaitų (nuo 1576 m. iki 1604 m.). Jo tėvas Jurgis Pečiūga (mirė 1558 m.) irgi buvo Kauno vaitas (1546–1558). Jonas Gradovskis (mirė 1606 m.) analizuojamos bylos metu buvo tarėjas, vėliau tapo burmistru ir žinomas kaip asmuo, mirdamas palikęs 19 knygų biblioteką¹⁰. Jurgis Korčakas ir Andrius Kotkūnas buvo suolininkai. Abiejų tėvai jau XVI a. viduryje ėjo aukštas pareigas Kauno savivaldos institucijose¹¹. J. Korčako tėvas Fridrichas Korčakas, arba Kurcachas, buvo burmistras, o A. Kotkūno tėvas Motiejus Kotkūnas – tarėjas. Taigi Andrius Barčius susigrūmė su miestiečių viršūnės atstovais. Visus šiuos Kauno elito asmenis Andrius Barčius pašaukė į teismą atsakovais tik todėl, kad jie buvo Simono Gradovskio, vieno iš atsakovų Jono Gradovskio tėvo, turto ir teisių paveldėtojai. Simonas Gradovskis – viena žymiausių ir įtakingiausių figūrų Kaune XVI a. antrąją pusę. Prieš 1555 m. jis tapo Kauno burmistru ir buvo iki pat savo mirties, XVI a. 8-ojo dešimtmečio pradžios. Žinių apie jį galima rasti visose išlikusiose rankraštinėse XVI a. antrosios pusės Kauno tarybos ar vaito aktų knygose.

Byla susijusi su Andriaus Barčiaus senelio Baltramiejaus (Barčiaus) Sakano palikimo peripetijomis, kurios tiksliai atkuriamos remiantis 1584 m. rugpjūčio 17 d. A. Barčiaus pateiktu ieškiniu ir jame perpasakojamais ankstesniais dokumentais. 1519 m. liepos 17 d. B. Sakanas prieš mirtį sudarė testamentą, palikdamas daug

⁹ Įdomu nebent tai, kad jos brolis Morkus, t. y. A. Barčiaus svainis, buvo vedęs Kauno vaito Petro Pečiūgos dukrą Margaritą (Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 1123, l. 629; 1589 m. sausio 14 d. posėdžio įrašas).

¹⁰ Z. Kiaupa, „Kauniečių knygų rinkiniai XVI–XVIII a.“, *Iš Lietuvos bibliotekų istorijos*, Vilnius, 1984, p. 5–12.

¹¹ Z. Kiaupa, *Kauno istorija*, p. 178–179.

visokio gero: kelis namus ir žemės sklypus, įvairių prekių (pavyzdžiui, keliolika laštų druskos), 200 kapų grašių grynais, taip pat 142,5 kapos grašių paskolų kitiems asmenims. Iš santuokos su nežinomo vardo Jurgio Petkavičiaus (Petkevičiaus) dukra jis paliko du vaikus: dukrą Barbarą ir sūnų Joną, kuriems užrašytą turtą padalijo per pusę. Po B. Sakano mirties uošvis J. Petkavičius ėmė oficialiai globoti vaikus ir perėmė visą jiems užrašytą turtą (matyt, vykdydamas testamentą pagal sudarytą turto inventorių). Sulaukusi pilnametystės, Barbora Barčiūtė buvo ištekinta už minėto Simono Gradovskio, kuriam J. Petkavičiaus našlė Kotryna Petkavičienė po vestuvių, vykdydama testamentą, pagal inventorių iškart perdavė B. Sakano turto dalį. Kita dalis dabar nežinomu keliu atiteko K. Petkavičienės sūnui Pranciškui ir žentui Sebastijonui Lovičiui (*Łowicz*), su kuriais S. Gradovskis ir Jonas Barčius 1531 m. pradėjo bylinėtis teismuose. Pastaroji byla truko iki 1539 m., kada J. Barčius mirė Kaune nuo maro. 1540 m. pateikęs kažkokią apeliaciją valdovės Bonos teismui, S. Gradovskis, veikdamas kaip savo žmonos Barbaros ir mažamečio Andriaus Barčiaus globėjas, gavo jų teises patvirtinančią teismo nutarimą, o 1541 m. sudarė su S. Lovičiumi taikos sutartį ir susigražino minėtą B. Sakano turto dalį. Taip jis tapo viso B. Sakano vaikams užrašyto turto savininku, apsigyveno jo namuose Didžiojoje gatvėje, priešais parapinę Šv. Petro bažnyčią, taip pat išnuomojo Kauno miestiečiui Valentinui Širakui (*Szirak*) dar vieną B. Sakano namą Muitinės gatvėje, ant kampo, šalia Jono Kopo namo. 1539 m. J. Barčiui mirus, S. Gradovskis, anot ieškovo A. Barčiaus, iki pat savo mirties neišskyrė jam priklausančio senelio B. Sakano ir tėvo J. Barčiaus palikimo, dėl kurio suaugęs jis pradėjo bylinėtis teismuose iš pradžių su S. Gradovskiu, o šiam mirus – su jo sūnumi Jonu Gradovskiu ir kitais S. Gradovskio turto ir teisių perėmėjais, arba paveldėtojais (*heredes*), kaip jie dažniausiai įvardijami dokumentuose.

Ankstyvasis bylinėjimosi laikotarpis

Viename bylos dokumentų Andrius Barčius užsimena, kad su Kauno burmistru Simonu Gradovskiu pradėjo bylinėtis dar 1563 m. Šią datą visiškai patvirtina mūsų išleista Kauno tarybos 1555–1564 m. knyga¹², kurioje yra iš viso 16 įrašų, susijusių su A. Barčiaus ir S. Gradovskio ginču. Trumpai juos aptarsime. Viskas prasidėjo nuo to, jog 1563 m. balandžio 2 d. S. Gradovskis pateikė įrašyti pareiškimą, kad jam nesant A. Barčionis (*Bartzanis*) atėjo į jo namus ir pasiėmė ant stalo paliktus įvairius dokumentus, skolarasčius ir kitus raštus; dėl šio poelgio burmistras norėjęs šaukti jį į teismą, bet niekur negalėjęs rasti, o dėl dokumentų nusavinimo burmistras patyręs apie 150 kapų grašių žalos¹³. 1563 m. balandžio 28 d. S. Gradovskis

¹² *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564*, par. D. Antanavičius, lietuviškas santraukas par. L. Plankis, Vilnius, 2013.

¹³ Ten pat, nr. 1207 (1200).

dėl šio reikalo antrą kartą pašaukęs A. Barčių į teismą, bet šis, remdamasis vaznio (šaukūno) pareiškimu, įrodė, kad pats pirmiau pašaukęs S. Gradovskį kaip savo globėją į teismą dėl tėvo Jono Barčiaus palikto nekilnojamojo ir kilnojamojo turto grąžinimo ir perdavimo. S. Gradovskis atsakė, kad perduosiąs reikalaujamą turtą ir be formalaus šaukimo į teismą. Taryba paskyrė du savo atstovus ginčijamam turtui perduoti¹⁴. Turto perdavimas įvyko 1563 m. gegužės 7 d. kadaise J. Barčiui priklausiusiame mūrnamyje, kuriame dabar gyveno nuomininkas, kažkoks siuvėjas Motiejus. Šiam buvo pasakyta, kad nuo šiol namo šeimininkas yra A. Barčius, kuriam jis turi mokėti nuomą. Po to buvo patraukta į namo rūšį, kuriame buvo saugomi J. Barčiaus palikti daiktai. Atidarius patalpą, S. Gradovskis išnešė juos išorėn, sukrovė ant stalo ir pagal turimą daiktų inventorių perdavė A. Barčiui. Daugumą daiktų A. Barčius paėmė, o tuos, kurie buvo supuvę ar sugedę, atidėjo į šalį. Dėl daiktų, kurių pagal inventorių buvo pasigesta, S. Gradovskis pasiūlė A. Barčiui kompensaciją. Taip perdavus turtą ir įteikus mūrnamio raktus, S. Gradovskis su paskirtais tarybos nariais išėjo, o A. Barčius pasileido jiems iš paskos gatve ir tvirtino nenorįs priimti šių daiktų¹⁵. Taip pat perduoto namo nuomininkas, siuvėjas Motiejus tarybai pareiškė, kad iš burmistro S. Gradovskio gautuosius namo raktus norėjęs įteikti A. Barčiui, bet šis atsisakęs juos priimti¹⁶.

Tokio iš pirmo žvilgsnio nesuprantamo A. Barčiaus poelgio motyvai aiškėja iš tolesnių jo veiksmų. Atsisakydamas priimti tėvo mūrnamį ir daiktus jis įtarė (nors, regis, nepagrįstai) S. Gradovskį turint kažkokį kitą tėvo J. Barčiaus ranka surašytą (ne tik pasirašytą!) testamentą, todėl galbūt nenorėjo varžyti savo teisių ar užkirsti kelio tolesniems teisiniams veiksams. Abi šalys bylinėjimąsi atnaujino po pusmečio – 1563 m. rudenį. Lapkričio 17 d. A. Barčius pašaukė S. Gradovskį į teismą atsakyti, ar turi namuose jo tėvo J. Barčiaus 1539 m. sudarytą testamentą¹⁷. Po bemaž mėnesio, 1563 m. gruodžio 13 d., S. Gradovskis tarybai perdavė reikalaujamą dokumentą. Dar po mėnesio, 1564 m. sausio 12 d., jau S. Gradovskis pašaukė A. Barčių į teismą, reikalaudamas pripažinti, kad jis perdavęs J. Barčiaus mūrnamį ir paliktus daiktus, o šis turtą perėmęs. Bet A. Barčius teigė, kad dėl S. Gradovskio kaltės negalįs visiškai įgyvendinti savo teisių į minėtą turtą ir tėvo testamentą¹⁸. Prabėgus dar mėnesiui, 1564 m. vasarį ir kovo pradžioje, tarybos aktuose yra dar keli įrašai, susiję su procedūrinėmis minėto testamento perdavimo peripetijomis: S. Gradovskis tarybai perdavė testamento originalą, bet A. Barčius iš pradžių nenorėjo priimti nei

¹⁴ Ten pat, nr. 1220 (1212).

¹⁵ Ten pat, nr. 1247 (1239).

¹⁶ Ten pat, nr. 1248 (1240).

¹⁷ Ten pat, nr. 1306 (1300).

¹⁸ Ten pat, nr. 1320 (1314).

originalo, nei kopijos¹⁹, galop 1564 m. kovo 1 d. atsiėmė originalą²⁰. Remiantis vėlesnių metų dokumentais galima teigti A. Barčių taip elgusis todėl, kad, kaip minėta, įtarė S. Gradovskį slepiant tėvo J. Barčiaus testamentą, surašytą jo paties ranka. 1564 m. kovo 17 d. abi šalys dar kartą susitiko tarybos teisme, ir A. Barčius pareikalavo S. Gradovskio atsakyti, ar pagal J. Barčiaus testamentą jis sumokėjęs konkrečias jo tėvo paliktas skolas. S. Gradovskis teigė, kad, prabėgus kone dvidešimt metų nuo minėtų įvykių, jis visko neprisimenąs, todėl prašas teismo duoti jam laiko atsakymui parengti. Taryba davė dvi savaites, taip pat paragino šalis susitarti taikiai. S. Gradovskis teigė, kad galės iš karto atsakyti į ieškovo A. Barčiaus pagrindinį reikalavimą (ieškinį) ir atsisakysiąs paskirtos dviejų savaičių pertraukos²¹. Dar po mėnesio, 1564 m. balandžio 14 d., įrašytas paskutinis įrašas: A. Barčius pašaukė S. Gradovskį į teismą, bet tarybos šaukūnas Lukas Junonis nerado jo namie, todėl burmistras neatėjo į posėdį. A. Barčius aktavo savo teisę bylinėtis dėl tiesioginės žalos ir bylinėjimosi išlaidų atlyginimo²². Iš vėlesnių dokumentų žinome, kad 1564 m. A. Barčius savo naudai išgavo kažkokį Žygimanto Augusto teismo nutarimą dėl bylos su S. Gradovskiu atnaujinimo²³. Tai pirmas apeliacinės instancijos nutarimas, minimas analizuojamoje byloje. Deja, jo teksto kol kas nežinome. Žinome tik tiek, kad šis dokumentas buvo išduotas valdovui būnant Bielske, t. y. 1564 m. gegužės 26–liepos 5 d.²⁴ Šiaip ar taip, akivaizdu, kad byla jau ankstyvame etape buvo tęsiama aukštesnėje instancijoje.

Bylos eiga 1565–1581 m.

1565–1567 m. Kauno tarybos posėdžių protokolų neišliko, todėl apie bylos tęsinį negalime pasakyti nieko konkrečiau. Išliko tik Kauno vaito 1565–1568 m. aktai, kuriuose A. Barčius minimas vienintelį kartą, bet su byla nesusijusiam kontekste²⁵. Įdomu nebent tai, kad čia jis vienintelį mums žinomą kartą įvardytas kaip *incola Caunensis*, t. y. tik kaip Kauno gyventojas, o ne miestiečio priesaiką davęs visateisis miestietis.

¹⁹Ten pat, nr. 1339 (1334), 1340 (1335), 1345 (1340).

²⁰Ten pat, nr. 1357 (1352).

²¹Ten pat, nr. 1381 (1375).

²²Ten pat, nr. 1382 (1376).

²³Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 365, l. 170: „Octavo, decretum divi Sigismundi regis Poloniae, quo actio inter Andream Barczius actorem praesentem et Simonem olim Gradowsky in integrum restituitur, de data in Bielsk anno 1564“ [Aštunta, velionio Lenkijos karaliaus Žygimanto (Augusto) teismo nutarimas, kuriuo atnaujinama teismo byla tarp dabartinio ieškovo Andriaus Barčiaus ir velionio Simono Gradovskio, duotas Bielske, 1564 metais] (1584 m. rugpjūčio 17 d. posėdžio įrašas).

²⁴A. Gąsiorowski, „Itineraria dwu ostatnich Jagiellonów“, *Studia Historyczne*, t. 16, d. 2, Warszawa, 1973, p. 269.

²⁵Kauno vaito 1564–1568 m. knyga, nr. 312, l. 81 (1565 m. spalio 12 d. posėdžio įrašas).

Iš Kauno tarybos 1568–1571 m. posėdžių protokolų knygos žinome, kad tarėjų teisme abi šalys vėl susitiko 1570 m. Tų metų balandžio 21 d. S. Gradovskis, pašaukęs A. Barčių į teismą, paprašė atsakyti, kodėl šaukiąs jį į valdovo dvaro teismą, nors burmistras, vykdydamas jo tėvo J. Barčiaus testamentą, pasiruošęs perduoti jam tėvo turtą ir atsiskaityti už globą. A. Barčius, nieko į tai neatsakęs, paprašė gražinti jam tėvo J. Barčiaus ranka rašytą testamentą, bet S. Gradovskis pareiškė, kad tokio testamento neturįs. Galop A. Barčius, nieko nesutaręs su burmistru, išėjo iš rotušės²⁶. Šis įrašas reikšmingas tuo, kad liudija A. Barčių apie 1570 m. ar net anksčiau dar kartą apeliavus į valdovo Žygimanto Augusto dvaro teismą. Kol kas neturėdami tikslesnių žinių, negalime pasakyti, kokie buvo šio apeliavimo pagrindai ir kokius (veikiausiai Kauno tarybos teismo) sprendimus A. Barčius mėgino ginčyti. Kitas labai reikšmingas įrašas Kauno tarybos knygoje padarytas 1570 m. liepos 1 d. Tą dieną S. Gradovskis, vykdydamas Žygimanto Augusto teismo nutarimą, tarybos ir valdovo paskirtų atstovų, arba komisarų, akivaizdoje davė priesaiką, kad neturi jokio kito A. Barčiaus tėvo J. Barčiaus testamento, išskyrus tą, dėl kurio perdavimo ir perėmimo buvo ginčijamasi dar 1564 m. Davus priesaiką, taryba pagal valdovo teismo nutarimą nurodė S. Gradovskiui per dvi savaites atsiskaityti už A. Barčiaus globą²⁷. Šis įrašas aiškiai mini konkretų valdovo teismo nutarimą (*iuxta decretum SRMtis*), pagal kurį į Kauną buvo pasiūsti specialūs Žygimanto Augusto įgaliotiniai (*coram dominis commissariis in commissione contentis*) šalių ginčui spręsti. Deja, šio apeliacinės instancijos nutarimo kol kas irgi nežinome, galbūt jis dar bus rastas ateityje. Po mėnesio, 1570 m. liepos 31 d., randame kitą labai svarbų įrašą, kad abi šalys sudarė taikos sutartį, pagal kurią S. Gradovskis įsipareigojo sumokėti A. Barčiui kaip kompensaciją 90 kapų grašių sumą (30 kapų grašių taikos sutarties sudarymo dieną ir 60 kapų grašių per šv. Mykolą, t. y. rugsėjo 29 d.), o A. Barčius – visiems laikams atsisakyti savo pretenzijų Kauno burmistrui ir jo palikuonims dėl globos ir tėvo Jono Barčiaus nekilnojamojo ir kilnojamojo turto. Vis dėlto A. Barčius pasiliko teisę ateityje bylinėtis su S. Gradovskiui dėl senelio Baltramiejaus Sakano nekilnojamojo ir kilnojamojo turto²⁸. Ši sąlyga buvo susijusi, matyt, su tuo, kad, anot 1584 m. rugpjūčio 17 d. ieškinio, 1570 m. balandį jis negalėjęs gauti iš tarybos knygų reikalingų dokumentų kopijų²⁹.

Keli kiti tų metų įrašai susiję su tuo, kad S. Gradovskis kelis kartus nesėkmingai mėgino sumokėti pagal minėtą taikos sutartį numatytą 60 kapų grašių sumą, nes A. Barčius vis nepasirodydavo teisme³⁰. Galop neapsikentęs, 1570 m. lapkričio

²⁶ Kauno tarybos 1568–1571 m. knyga, nr. 365, l. 93 (1570 m. balandžio 21 d. posėdžio įrašas).

²⁷ Ten pat, nr. 411, l. 111 (1570 m. liepos 1 d. posėdžio įrašas).

²⁸ Ten pat, nr. 415, l. 112–112v (1570 m. liepos 31 d. posėdžio įrašas).

²⁹ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 365, l. 169 (1584 m. rugpjūčio 17 d. posėdžio įrašas).

³⁰ Kauno tarybos 1568–1571 m. knyga, nr. 426, l. 119v; nr. 465, l. 137 (1570 m. rugpjūčio 25 d. ir spalio 13 d. posėdžių įrašai).

13 d. S. Gradovskis deponavo rotušėje 100 talerių³¹. 1571 m. sausio 17 d. randame paskutinį įrašą: tądien A. Barčius pašaukė S. Gradovskį į tarybą, bet pastarasis neatvyko, todėl ieškovas aktavo jį nedalyvavimą ir pareiškė, kad savo bylinėjimosi išlaidas ir žalą vertina 150 (!) kapų grašių³².

Kito dešimtmečio (1571–1582 m.) Kauno tarybos posėdžių protokolų knygų, deja, neišliko, bet galima neabejoti, kad per šį laikotarpį bylinėjimasis – kad ir su didelėmis pertraukomis – tęsėsi. Tai byloja vėlesni dokumentai. Mūsų dienas laimingai pasiekė atskira Lietuvos Metrikos Stepono Batoro valdymo laikų knyga, kurioje įrašyti LDK asesorių ir reliacijos teismų nutarimai LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylose. Čia yra pirmas mūsų rastas asesorių teismo nutarimas šalių byloje *in extenso*. Jame taip pat *in extenso* įrašytas ankstesnis asesorių teismo šaukimas (Stepono Batoro vardu) Kauno magistratui atvykti į reliacijos teismo posėdį ir atsakyti į A. Barčiaus pretenzijas. Šaukimas datuotas 1579 m. spalio 19 d. Vilniuje.

Pirmiausia pasakytina, kad asesorių ir reliacijos teismo nutarimuose nuolat minimi raštiški valdovo vardu išduoti šaukimai LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečiams stoti prieš apeliacinį teismą apskritai nežinomi, todėl šiuo atveju yra unikali galimybė susidaryti vaizdą apie panašių dokumentų pobūdį³³. Iš jo aiškėja, kad A. Barčius dar iki 1579 m. rudens ne kartą kreipėsi į Kauno savivaldos institucijas dėl senelio ir tėvo testamentų ir turto inventorių kopijų išdavimo ir teisingumo jo

³¹ Ten pat, nr. 477, l. 143v (1570 m. lapkričio 13 d. posėdžio įrašas).

³² Ten pat, nr. 483, l. 146v (1571 m. sausio 17 d. posėdžio įrašas).

³³ LM, kn. 273, l. 173–173v: „Stephanus Dei gratia rex Poloniae etc. Vobis, famatis Georgio Schepffer proconsuli, consulibus necnon advocato et scabinis civitatis nostrae Cawnensis, tam de officiis vestris quam de omnibus bonis vestris mobilibus et immobilibus per vos sub iurisdictione civili quomodolibet habitis et possessis mandamus, ut coram nobis et consiliariis nostris lateri nostro protunc assessuris elapso post faelicem nostrum in Magnum Ducatum Lituaniae reditum quatuor septimanarum spacio, si iuridica fuerit, sin minus iuridica, proxime sequenti personaliter legitime et peremptorie compareatis. Cittamini ad instantiam honesti Andreae Barczewicz civis Cawnensis, qui cittat vos pro eo, quia vos in derogationem iustitiae et iuris communis, quod unicuique tribuit, quod suum est, neminique praeiudicare permittit, immo cuique suam iust[iti]am eo mediante assequi concedit, avorum et parentis ipsius testamenta et inventarios, quorum in actis frequens est mentio, extradere et describere recusastis et iustitiam eidem ex famato Ioanne Gradowski hactenus administrare ex debito officii vestri noluistis in ipsius grave damnum et praeiudicium, dilationibus longissimis iuri et iustitiae contrariis usi estis et hactenus multoties officiose expetenti iam a quindecim et ultra annis ex industria ea omnia, quae iuris et aequitatis ratio postulare videtur, eidem actori non praestitistis, quo nomine in gravem penuriam et paupertatem est a vobis redactus, in qua negligentia administrationis iustitiae et extraditionis testamentorum et inventariorum ex actis avorum et parentum suorum ipsum damnificastis, quod sibi ille pensat et aestimat ad sex millia sexagenarum Lituanicalium. Cittamini itaque uno edicto pro tribus, ut in termino superius specificato coram nobis et consiliariis nostris compareatis ad videndum et audiendum ea omnia, quae vobis in termino superius specificato fusius obicientur et deducuntur, iudicialiter sitis responsuri. Certificamus vos, sive in termino praefixo comparueritis sive non, nos nihilominus ad ea, quae iuris et iustitiae erunt, contra vos processuros esse contumacia vestra non obstante. Datum Vilnae die mensis octobris nona decima anno Domini millesimo quingentesimo septuagesimo nono. Venceslaus Agrippa sacrae regiae maiestatis in Magno Ducatu Lituaniae notarius subscripsit.“

byloje su Jonu Gradovskiu vykdymo, bet magistratas, anot ieškovo, nevykdė savo pareigų ir visais būdais ilgiausiai vilkino reikalą, taip visiškai nuskurdindamas ieškovą ir pridarydamas jam šešis tūkstančius (!) kapų grašių nuostolių. Dėl šių dalykų magistratas esąs šaukiamas į asesorių teismą atsakyti į A. Barčiaus pretenzijas.

A. Barčiaus pretenzijos dėl testamentų išdavimo ar neišdavimo nėra visai aiškios. Juk senelio testamentą jis atsiėmė, kaip minėta, dar 1564 m. Šis klausimas vėl iškilo 1570–1571 m. Tad neturėdami išsamesnių žinių nežinome, kodėl ir kuo remdamasis A. Barčius ištisus 15 metų vis keldavo tą pat reikalavimą. Šaukimas taip pat byloja, kad po burmistro S. Gradovskio mirties (1571 m. ar truputį vėliau) A. Barčius tęsė bylinėjimąsi jau su tiesioginiu jo turto ir teisių paveldėtoju, tarėju Jonu Gradovskiu. Stojimo prieš reliacijos teismą terminas šaukime nurodytos 4 savaitės po valdovo laimingo grįžimo į Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Aptakus terminas susijęs su artėjančiu Respublikos seimu, vykusiu Varšuvoje 1579 m. lapkričio 23–1580 m. sausio 4 d.

Keletą kartų atidėjus LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylų nagrinėjimą³⁴ vėlesniam laikui, A. Barčiaus apeliacija LDK asesorių teisme, valdovui grįžus į LDK, buvo išnagrinėta Vilniuje 1580 m. balandžio 28 d. Ieškovas dalyvavo asmeniškai, o atsakovams atstovavo Kauno miestietis Zigmantas Puhacius (*Puhacz*). Teismas savo nutarimu nurodė atsakovams išduoti ieškovui visų jam reikalingų dokumentų išrašus ir įvykdyti jam teisingumą, be jokio atskiro šaukimo pašaukus S. Gradovskio paveldėtojus į 1-osios instancijos teismą. A. Barčiaus nurodytos žalos kompensavimo klausimą teismas atidėjo, kol bus išspręstas pagrindinis ginčas. Nutarimo vykdymą asesorių teismas, kaip įprasta, pavedė 1-osios instancijos teismui, nurodęs laisvą terminą, „kai šalis [*t. y. ieškovas. – D. A.*] to teisėtai pareikalaus iš teismo“ [t. y. 1-osios instancijos teismo]³⁵.

Neišlikus Kauno tarybos 1580–1582 m. posėdžių protokolams, neįmanoma pasakyti, kaip 1580 m. balandžio 28 d. asesorių teismo nutarimas buvo vykdomas 1-ojoje instancijoje, bet mūsų laikus laimingai pasiekusi Kauno vaito 1580–1583 m. aktų knyga liudija, kad byla net nebuvo pradėta nagrinėti iš esmės ir toliau „klimpo“ procedūrinuose ginčiuose. Tai įrodo 1581 m. liepos 25 d. A. Barčiaus pareiškimas vaito įstaigai, kad turėjęs paskirtą teismo posėdį dėl tarėjo Jono Gradovskio neteisėtai valdomo jo senelio ir tėvo turto atidalijimo ir kad taryba visiškai nenorėjusi jo atžvilgiu vykdyti teisingumo šiuo reikalu, nors ne kartą buvusi įpareigota net raštiškų paties Stepono Batoro įsakymų. Todėl nenorėdamas, kad kas nors kitas pareikštų teises į tarėjo J. Gradovskio turtą, jis uždedaš šiam turtui areštą, „juolab kad minėtas Gradovskis dėl vienam muito rinkėjui padaryto kūno sužalojimo nežinia kur

³⁴ Keturių Stepono Batoro potvarkių šiuo reikalu kopijos dabar yra LM, kn. 273, l. 155v–158.

³⁵ Ten pat, l. 173–174.

slapstosi³⁶. Akivaizdu, A. Barčius iki 1581 m. vidurio darė kažkokių žygių valdovo kanceliarijoje, nes gavo iš jos Kauno tarybai valdovo vardu adresuotų vadinamųjų mandatų, t. y. savotiškų įsakymų, potvarkių, raginančių vykdyti valdovo valią.

Bylos apogėjus 1584–1586 m.

1584 m. pavasarį byla dėl A. Barčiaus senelio Baltramiejaus Sakano (Barčiaus) palikimo pasiekė kulminaciją. Ieškovas – kaip ir iki tol – buvo A. Barčius, o atsakovai – jau net keturi: Kauno vaitas Petras Pečiūga, buvusio vaito Jurgio Pečiūgos sūnus, tarėjas Jonas Gradovskis ir suolininkai Jurgis Korčakas bei Andrius Kotkūnas. Dėl J. Gradovskio patraukimo į teismą abejonių nekyla – jis buvo S. Gradovskio sūnus, taigi tiesioginis ir, matyt, svarbiausias velionio burmistro turto ir teisių paveldėtojas, nes kitas S. Gradovskio sūnus Martynas Gradovskis buvo miręs Gdanske dar 1569 m.³⁷ Kebčiau pasakyti, kuo remiantis A. Barčius pašaukė į teismą kitus tris asmenis. Visi jie dokumentuose vadinami *haeredes Simonis olim Gradowsky*, t. y. paveldėtojais. Deja, kol kas nežinant S. Gradovskio testamento, sunku pasakyti, kas juos siejo su burmistru, kad po velionio mirties tapo jo turto ir teisių perėmėjais. Pagrįščiausia spėti, kad jie buvo susieti kažkokiais giminystės saitais arba kokiu nors kitu būdu įgijo dalį velionio turto, į kurį pretendavo A. Barčius. Toks spėjimas remiantis bylos medžiaga lengvai įrodomas A. Kotkūno atveju, kuris, kaip aiškėja, buvo S. Gradovskio žentas ir paveldėjo velionio vadinamąjį Petkavičiaus dvarelį (palivarką) anapus Nemuno.

Taigi 1584 m. balandžio 20 d. šalys, įrodinėdamos savo tiesą, susirėmė Kauno taryboje. A. Barčius atvyko asmeniškai, o atsakovams atstovavo Adrianas Viežbickis (*Wierzbicki*). Abi šalys savo reikalavimus grindė iš karto dviem skirtingais 1584 m. kovo 26 d. LDK asesorių teismo nutarimais. Tai akivaizdžiai liudija, kad po 1581 m. liepos 25 d., kada datuotas mūsų rastas chronologiškai artimiausias dokumentas, byla buvo aktyviai tęsiama ir netgi persikėlė į apeliacinę instanciją. A. Viežbickis įrodinėjo, kad jo klientų pateiktas LDK asesorių teismo nutarimas įpareigojo atsakovus per tris savaites nuo jo priėmimo datos stoti prieš Kauno tarybą ir atsakyti į ieškovo A. Barčiaus ieškinį. Šis terminas suėjęs 1584 m. balandžio 16 d., kai atsakovai per savo atstovą (tą pat A. Viežbickį) atvykę į teismo posėdį, bet A. Barčius nepasirodęs³⁸, todėl, remiantis „Saksų veidrodžio“ normomis (2 kn. 9 str.) ieškovas turįs būti pripažintas pralaimėjęs bylą, o atsakovai – nebeturintįs pareigos jam atsakyti. Atsakydamas į tai A. Barčius pareiškė, kad buvo nustatytas ne

³⁶ Kauno vaito 1580–1583 m. knyga, nr. 874, l. 222v (1581 m. liepos 25 d. posėdžio įrašas).

³⁷ Kauno tarybos 1568–1571 m. knyga, nr. 234, l. 56v; nr. 245, l. 59 (1569 m. gegužės 6 d. ir 20 d. posėdžių įrašai).

³⁸ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 235, l. 83v (1584 m. balandžio 16 d. posėdžio įrašas).

trijų, o šešių savaitių galutinis terminas (*terminus peremptorius*), ir tai įrodydamas pateikė kitą LDK asesorių teismo 1584 m. kovo 26 d. nutarimą savo byloje prieš Kauno tarybą, tad, anot ieškovo, termino jis nepraleidęs ir prašas teismo nenagrinėti bylos terminui dar nesuėjęs. Atsakovų atstovas A. Viežbickis atsakė, kad ieškovas remiasi ne jo klientų byloje su A. Barčiumi priimtu LDK asesorių teismo nutarimu, o savo (A. Barčiaus) byloje su Kauno taryba paskelbtu minėto teismo nutarimu (t. y. nutarimu visai kitoje byloje). Teismas pareikalavo pateikti tik šalių byloje priimtą antspauduotą apeliacinės instancijos nutarimą, bet A. Barčius atsisakė tai padaryti motyvuodamas, kad dar nesuėjęs nustatytas šešių savaitių *terminus peremptorius*. Čia teismas susidūrė su dilema. Mat atsakovų atstovo A. Viežbickio pateiktas LDK asesorių teismo šalių byloje priimtas nutarimas buvo neantspauduotas, o tik pasirašytas LDK referendoriaus Mikalojaus Koryznos, A. Barčius, kaip minėta, iš viso atsisakė iš anksto pateikti savo turimo nutarimo originalą. Atsižvelgdama į tai, kad teisiškai tvirtesnis yra A. Barčiaus pateiktas antspauduotas LDK asesorių teismo nutarimas (kad ir kitoje, bet glaudžiai susijusioje byloje), taryba nutarė remtis pastaruoju nutarimu ir nustatė šešių, o ne trijų savaitių *terminus peremptorius* trukmę šalių byloje. Tad atsakovų prašymas naikinti bylą dėl A. Barčiaus neatvykimo į teismo posėdį balandžio 16 d., praleidus bylinėjimosi terminą, buvo atmestas. Dėl šio teismo nutarimo atsakovų atstovas iš karto pateikė apeliaciją asesorių teismui. Teismas leido atsakovams apeliuoti ir nustatė šešių savaitių terminą. Abi šalys taip pat pareiškė savo teises bylinėtis dėl šio tarybos nutarimo keliamos tiesioginės žalos ir teismo išlaidų padengimo³⁹.

Šis pirmas „rimtas“ 1584 m. teismo posėdis įdomus ir svarbus keliais aspektais. Pirma, matyti, kad abi šalys iš karto rėmėsi net dviem skirtingais LDK asesorių teismo nutarimais. Deja, jų tekstų neturime, žinome tik vieno iš jų tikslią datą (1584 m. kovo 26 d.). 1584 m. kovo 13–balandžio 19 d. LDK asesorių ir reliacijos teismų priimtų nutarimų LDK valstybinių savivaldžių miestų miestiečių bylose serija išliko 276-oje Lietuvos Metrikos knygoje (ji mūsų paskelbta), bet minimo nutarimo joje nėra⁴⁰. Tai tik patvirtina seniai žinomą dalyką, kad į Lietuvos Metrikos knygas dėl įvairių priežasčių būdavo įrašomi toli gražu ne visi iš LDK kanceliarijos išėję dokumentai. Antra, akivaizdu, kad abi šalys savo veiksmus grindė tiksliai pagal turimus dokumentus, o tai, kad jie šiek tiek skyrėsi, – žinoma to meto LDK teismų ir jų raštinių darbo problema. Trečia, iš įrašo dar kartą ryškėja rašytinio dokumento autentiškumo vertinimo kriterijai: prie dokumento prispaustas antspaudas nusverdavo bet kokius kitus neabejotinus dokumento autentiškumo požymius.

1584 m. gegužės 7 d., A. Barčiui prašant, bylos nagrinėjimas dėl pateisinamų priežasčių buvo atidėtas iki gegužės 11 d.⁴¹ Tą dieną atsakovų atstovas A. Viežbickis

³⁹ Ten pat, nr. 240, l. 84–84v (1584 m. balandžio 20 d. posėdžio įrašas).

⁴⁰ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276*, nr. 1–49.

⁴¹ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 278, l. 110v–111 (1584 m. gegužės 7 d. posėdžio įrašas).

pareiškė, kad dėl ginčijamos galutinio termino trukmės byloje yra pateikta apeliacija asesorių teismui, todėl prašė teismo nenagrinėti bylos iš esmės, ligi apeliacinėje instancijoje bus priimtas nutarimas dėl galutinio termino praleidimo. Vis dėlto teismas leido A. Barčiui šaukti atsakovus į kitą posėdį artimiausią pirmadienį⁴² (t. y. gegužės 14-ąją), bet tądien bylos nagrinėjimas A. Barčiaus prašymu buvo perkeltas į patogesnę jam laiką, „nes jau yra užsiėmęs“⁴³. Kuo jis buvo užsiėmęs, paaiškina vėlesni teismo posėdžiai, įvykę tik po beveik dviejų mėnesių.

Liepos 4 d. A. Barčius pašaukė atsakovus į teismą prašydamas, kad būtų vykdomas asesorių teismo nutarimas, bet kadangi tarybos šaukūnas vaito P. Pečiūgos ir suolininko J. Korčako nerado namie, į posėdį jie neatėjo. Tad A. Barčius tik įteikė asesorių teismo nutarimą, bet dėl svarbių miesto reikalų bylos nagrinėjimas tąkart buvo atidėtas⁴⁴. Iš ankstesnio bylos konteksto būtų galima spėti, kad turėjo būti pateiktas 1584 m. kovo 26 d. nutarimas, bet čia mūsų laukia staigmena: A. Barčius įteikė teismui naują asesorių teismo nutarimą, paskelbtą 1584 m. birželio 2 d.! Tai aiškėja iš liepos 14 d. tarybos posėdžio įrašo. Tądien A. Barčius antrąkart įteikė tarybai savo turimą asesorių teismo nutarimą ir per savo atstovą Zigmantą Puhačių, įgaliotą jam atstovauti valdovo raštišku įsakymu (vadinamuoju „mandatu“), prašė, kad teismas nedelsiant vykdytų paskutinį asesorių teismo nutarimą, o atsakovai atsakytų į jo ieškinį iš esmės. Pastarieji mėgino rasti procedūrinę „landą“ procesui stabdyti, teigdami, kad Z. Puhačius kadaise šioje byloje atstovavo atsakovams, todėl dabar negalys atstovauti ieškovui; reikalavo, kad jei Z. Puhačius tai neigtų, būtų įpareigotas duoti priesaiką ir parodytų atitinkamą valdovo dokumentą, kuriuo jis skiriamas A. Barčiaus gynėju. Z. Puhačius paneigė, kad yra buvęs atsakovų atstovas šioje byloje (iš anksčiau aptartų dokumentų matyti, kad 1580 m. jis atstovavo tik Kauno magistratui byloje su A. Barčiumi), o valdovo įsakymą pateikti atsisakė, nes jis esą adresuotas ne ieškovams, o sau, todėl prašė teismo nuspręsti, ar pagal paskutinį asesorių teismo nutarimą ieškovai neturi pareigos iš karto atsakyti į ieškovo A. Barčiaus ieškinį iš esmės. Teismas nutarė, kad A. Barčius dar kartą išdėstytų savo skundą, o ieškovai į jį atsakytų iš esmės. Bet atsakovai paprašė pirma perskaityti asesorių teismo nutarimą. Jis buvo viešai perskaitytas ir įrašytas į posėdžio protokolą *in extenso*. Tai, kaip minėta, buvo naujas 1584 m. birželio 2 d. asesorių teismo nutarimas, kurio Lietuvos Metrikos 276 knygoje irgi nėra.

Šis antras analizuojamoje byloje *in extenso* išlikęs LDK asesorių teismo nutarimas gana keblus suprasti ir interpretuoti. Jo tekste apeliантаis iš pradžių vadinami atsakovai. Tai tarsi atitinka anksčiau aptartą bylos eigą, kai atsakovai balandžio 20 d. posėdyje paskelbė apeliuosiantys dėl ginčijamos galutinio termino (*terminus*

⁴² Ten pat, nr. 286, l. 114v (1584 m. gegužės 11 d. posėdžio įrašas).

⁴³ Ten pat, nr. 288, l. 115 (1584 m. gegužės 14 d. posėdžio įrašas).

⁴⁴ Ten pat, nr. 340, l. 150v (1584 m. liepos 4 d. posėdžio įrašas).

peremptorius) trukmės. Vis dėlto toliau apeliaciją pateikusia šalimi tekste įvardijamas jau ieškovas, kuris apeliavo todėl, kad atsakovai, griebęsi neteisinių priemonių, ėmė vilkinti ieškovui A. Barčiui priimto palankaus Kauno tarybos teismo nutarimo įgyvendinimą⁴⁵. Bet originalo žodžių apie atsakovų vykdomą bylos vilkinimą ir dėl to pareikštą ieškovo protestą anksčiau aptarti Kauno tarybos posėdžių įrašai nepatvirtina, nes juose apie tai nieko nekalbama. Dar įdomiau, kad nutarime, be abiejų šalių, įvardijama ir trečioji – pati Kauno taryba⁴⁶. Tai leidžia spėti, kad aptariamame asesorių teismo nutarime apibendrintos dviejų susijusių bylų realijos. Kaip minėta, A. Barčius bylinėjosi net tik su S. Gradovskio turto paveldėtojais, bet ir su pačia Kauno taryba dėl jos, ieškovo nuomone, neveiklumo ir vilkinimo vykdant teisingumą pirmojoje byloje. Regis, kaip tik tokia kontekste reikia interpretuoti šį 1584 m. birželio 2 d. asesorių teismo nutarimą. Jo dispozicija baigiama tuo, kad atsakovai, t. y. S. Gradovskio turto paveldėtojai, pagal ankstesnį (matyt, 1584 m. kovo 26 d. asesorių teismo nutarimą) turi atsakyti į ieškovo ieškinį iš esmės, o Kauno tarybos teismas iš karto nieko nevilkindamas šioje šalių byloje turi ieškovui A. Barčiui įvykdyti teisingumą. Tam buvo paskirtas 6 savaitių galutinis terminas.

Perskaičius asesorių teismo nutarimą, ieškovai stengėsi užginčyti jo autentiškumą ir teisėtumą, teigdami, kad jis neturi antspaudo. Prieštaraudamas A. Barčiaus atstovas nurodė (?) (originale – *profert*), kad esti daugiau panašių neantspauduotų asesorių teismo nutarimų, kurie pripažįstami galiojančiais, be to, kaip papildomą įrodymą pateikė šio nutarimo autentiškumą patvirtinantį valdovo įsakymą (vadinamąjį „mandatą“). Šalims ilgai dėl to ginčijantis, taryba paskelbė tokį nutarimą: atsižvelgiant į tai, kad atsakovai, neigdami ieškovo pateiktą asesorių teismo nutarimą, iš savo pusės nepateikė jokio pagrįstesnio („vertesnio“) minėto teismo nutarimo, taip pat atsižvelgiant į tai, kad minėtą ieškovo pateiktą nutarimą patvirtina su tuo susijęs valdovo įsakymas, pastarasis asesorių teismo nutarimas pripažįstamas galiojantis, apeliuoti dėl jo neleidžiama ir atsakovams liepiama atsakyti į ieškovo ieškinį iš esmės.

Procedūrinėmis gudrybėmis nebegalėdami stabdyti tolesnio bylos nagrinėjimo, ieškovai paprašė, kad jiems būtų suteikti bylos dokumentų nuorašai (kopijos). Ieškovas su tuo nesutiko teigdamas, kad ieškovai jau turį prašomus nuorašus ir tokiu prašymu tik vilkiną bylos nagrinėjimą. Tad teismas tik skyrė atsakovams dviejų savaitių terminą susipažinti su dokumentais, o šiam terminui suėjus, atsakovai be jokio atskiro šaukimo turėsią stoti prieš teismą ir atsakyti į ieškovo ieškinį iš esmės⁴⁷.

⁴⁵ Ten pat, nr. 349, l. 159: „Pars tamen eadem actorea post eiusmodi decretum consulare advocatiale Caunense gravamen a conventis in procrastinatione extraiuridica ultra decreta et mandata nostra sentiendo ad nos et tribunal nostrum protestando de gravamine provocavit, prout de praemissis omnibus acta eadem consularia Caunensia fusius et abundius disponunt“ (1584 m. liepos 14 d. posėdžio įrašas).

⁴⁶ Ten pat: „officioque eodem consulari Caunensi per suos plenipotentes famatum Iacobum Forchunt et Ioannem Gradowsky astantibus et de administrandaque faciendaque actori ex conventis iustitia rem omnem proponente deducenteque“.

⁴⁷ Ten pat, nr. 349, l. 157v–160 (1584 m. liepos 14 d. posėdžio įrašas).

Minėtas dviejų savaitių terminas suėjo 1584 m. liepos 27 d. Tą dieną abi šalys pareiškė atvykti į teismo posėdį, bet taryba dėl aptakiai įvardytų „pagrįstų priežasčių“ atidėjo bylos nagrinėjimą iki liepos 30 d.⁴⁸ Paskirtą dieną abiem šalims atvykus į teismo posėdį, ieškovai prašė dėl vasaros karščių, lauko darbų ir mugės laikotarpio dar kartą atidėti bylos nagrinėjimą, bet ieškovas A. Barčius su tuo nesutiko teigdamas, jog atsakovai išnaudojo visus įmanomus bylos atidėjimo terminus, ir prašė, kad ieškovai būtų įpareigoti atsakyti į ieškinį iš esmės, o jei atsakytų tai daryti, kad jam būtų priteistas ir perduotas ginčijamas turtas. Taryba sutiko su ieškovo argumentais, jog atsakovai turėjo žinoti, kad galutinis terminas sutaps su lauko darbų laikotarpiu ir anksčiau prašydami atidėti bylos nagrinėjimą patys neprieštaravo šiam terminui, todėl nutarė, kad remiantis asesorių teismo nutarimu atsakovai privalo pagaliau atsakyti į ieškovo ieškinį iš esmės. Atsakovai dar mėgino reikalauti teisės dėl tarybos nutarimo apeliuoti į asesorių teismą, bet taryba neleido to daryti ir po daugybės procedūrinių vilkinimų byla pagaliau buvo pradėta nagrinėti iš esmės. Pirmas kalbėjo ieškovas A. Barčius, ilgai dėstydamas savo skundą. Atsakovų vardu taip pat ilgai atsakinėjo jų atstovas A. Viežbickis. Iš žodinių šalių pasisakymų teismas visiškai negalėjo suprasti bylos, o teismo raštininkas dėl painumo nepajėgė visko aprėpti ir suformuluoti teismo nutarimo, todėl šalims buvo liepta savo pozicijas išdėstyti raštu⁴⁹. 1584 m. rugpjūčio 3 d. bylos nagrinėjimas, abiem šalims sutikus, dar kartą buvo atidėtas dviem savaitėms⁵⁰.

Bylos nagrinėjimas iš esmės prasidėjo 1584 m. rugpjūčio 17 d. Nors šios dienos tarybos posėdžio protokolas užima net 10 lapų, tą dieną abi šalys tik pateikė raštu savo reikalavimus ir kitus bylai reikalingus dokumentus, kurie buvo įrašyti į knygą. Taigi posėdžio protokole pirmiausia įrašytas ilgas ieškovo A. Barčiaus ieškinys lenkų kalba. Be ieškinio, jis taip pat pateikė „gana didelį savo dokumentų aplankėlį, kurie pirmojoje instancijoje jau buvo įrašyti į knygas, o jų kopijos, antspauduotos teismo antspaudu, buvo išduotos abiem šalims, todėl būtų be reikalo dar kartą juos čia įrašyti, ypač dėl to, kad dokumentai yra labai ilgi ir sudaro daug puslapių, bet nutarta čia pakartoti jų pavadinimus“. Cituotas posėdžio protokolo fragmentas dabar nėra aiškus, nes mūsų rastoje archyvinėje medžiagoje minimų dokumentų tekstų *in extenso* nėra, nebent jie buvo įrašyti ankstesnėse neišlikusiose tarybos, vaito ar suolininkų aktų knygose, bet to patikrinti nebeįmanoma. Šiaip ar taip, po ieškovo ieškinio toliau įrašyti devynių A. Barčiaus pateiktų dokumentų „pavadinimai“, arba jų turinio santraukos. Toliau seka ilgas atsakovų atsiliepimas lenkų kalba į ieškovo ieškinį. „Paskui ta pati šalis [t. y. atsakovai. – D. A.] pateikė Barčiaus Sakano testamentą ir turto inventorių, kurie jau įrašyti į pirmosios

⁴⁸ Ten pat, nr. 352, l. 161 (1584 m. liepos 27 d. posėdžio įrašas).

⁴⁹ Ten pat, nr. 353, l. 161–162 (1584 m. liepos 30 d. posėdžio įrašas).

⁵⁰ Ten pat, nr. 356, l. 162 (1584 m. rugpjūčio 3 d. posėdžio įrašas).

instancijos knygas“. Kaip ir pirmuoju atveju, šių dviejų minimų dokumentų mes neturime, jie buvo įtraukti nebent į tas knygas, kurios iki mūsų dienų neišliko. Toliau posėdžio protokole įrašyti du atsakovų pateikti XVI a. pirmosios pusės dokumentai vokiečių ir lotynų kalbomis *in extenso*. Visų abiejų šalių pateiktų dokumentų čia neaptarinėsime, nes proceso požiūriu jie nėra svarbūs, be to, pagrindiniai ieškovo A. Barčiaus ieškinyje išdėstyti faktai jau paminėti straipsnio pradžioje trumpai apibūdinant bylos esmę. Posėdžio protokolas baigiamas tuo, kad taryba priėmė ieškovo ieškinį, atsakovų atsiliepiamą į jį bei juos pagrindžiančius dokumentus ir nutarė, kad savo nutarimą paskelbs iki šv. Baltramiejaus, t. y. rugpjūčio 24 d., bet dėl svarbių miesto reikalų ir kitų pagrįstų kliūčių su abiejų šalių sutikimu ši terminą iš karto nukėlė į rugsėjo 7 d.⁵¹

1584 m. rugsėjo 7 d. Kauno tarybos teismas pagaliau buvo pasirengęs skelbti savo nutarimą šioje ilgus dešimtmečius trunkančioje byloje. Ieškovas A. Barčius dalyvavo asmeniškai, o iš atsakovų buvo tik tarėjas J. Gradovskis ir suolininkas A. Kotkūnas. J. Korčakas dėl paūmėjusios podagros negalėjo atvykti, o vaitas P. Pečiūga, nors teismo vaznio (šaukūno) buvo šaukiamas į teismo posėdį, davė atsakymą, kad jam būtinai reikia išvykti į savo dvarelį ir jau esąs pasirengęs kelionei. Remdamasis vaito nedalyvavimu ir radęs procedūrinę „landą“, atsakovų atstovas A. Viežbickis prašė teismo atidėti bylos nagrinėjimą, bet A. Barčius su tuo nesutiko teigdamas, jog vaitas turi pareigą dalyvauti posėdyje svarstant bylą per galutinį jos terminą, ir prašė skelbti nutarimą. Teismas sutiko su šiais argumentais ir paskelbė savo nutarimą.

Teismas atmetė dvi iš trijų A. Barčiaus pretenzijų atsakovams. Pirmoji buvo susijusi su jo noru prisiteisti dalį velionio pusbrolio Jurgio Sakovskio (*Sakowski*) palikimo. Paaiškėjo, kad šis kvitavo Simoną Gradovskį gavęs iš jo tam tikrą pinigų sumą kaip kompensaciją už priklausiusį palikimą, o A. Barčius dokumentais nepagrindė, kad po J. Sakovskio mirties S. Gradovskis perėmė pastarojo turtą ir tapo jo globėju. Todėl teismas visiškai išteisino atsakovus dėl šio A. Barčiaus reikalavimo. Antras ir pagrindinis A. Barčiaus reikalavimas buvo atidalyti ar veikiau gražinti jam priklausantį senelio Baltramiejaus Sakano (Barčiaus) palikimą. Šią pretenziją teismas išskyrė į dvi dalis. Pirmiausia jis nutarė, kad ieškovas A. Barčius neįrodė, jog S. Gradovskis neatidalijo ginčijamo senelio turto ieškovo tėvui Jonui Barčiui, todėl kol to nepadarys, atsakovai neprivalo ieškovui dėl to aiškintis. Teismas patenkino tik vieną A. Barčiaus reikalavimą, būtent priteisė jam pusę to senelio B. Sakano palikto turto, kurio inventorius buvo sudarytas ir kuris, kaip minėta, iš pradžių atiteko B. Sakano vaikų Barbaros ir Jono globėjui Jurgiui Petkavičiui (Petkevičiui), o šiam mirus – jo turto paveldėtojams ir galiausiai teisiniu keliu perėjo Simonui Gradovskiui, kuris neatidalijo jo nei Jonui Barčiui, nei šio sūnui, ieškovui Andriui Barčiui. Turta

⁵¹ Ten pat, nr. 365, l. 165–174v (1584 m. rugpjūčio 17 d. posėdžio įrašas).

sudarė: 1) 2450 vienetų geriausių vadinamųjų vančosų⁵²; 2) Petkavičiaus dvarelis (palivarkas) už Nemuno, miesto jurisdikcijai priklausančioje žemėje; 3) tuščias žemės sklypas Kaune, Ilgojoje gatvėje; 4) 40 kapų grašių grynais už kažkokį kitą sklypą; 5) krautuvė Vilniuje. Teismas nutarė, kad atsakovai privalo grąžinti A. Barčiui pusę šio turto, taip pat pusę per daugiau nei 40 metų (nuo 1541-ųjų) už jo naudojimą gautų pajamų (t. y. činšą ir pan.).

Tokiu Kauno tarybos teismo nutarimu liko nepatenkintos abi šalys ir pareiškė teiksiančios apeliacijas asesorių teismui: A. Barčius apeliuosiąs dėl, jo nuomone, nepagrįstai atmestų pirmų dviejų reikalavimų, o atsakovai – dėl prievolės atidalyti ieškovui dalį turto. Atsakovai savo apeliaciją argumentavo tuo, kad „jie neturi žinių apie tą [1541 m. – D. A.] sutartį, ir net jei pastaroji būtų galiojanti, joje neparašyta, kad jų pirmtakas ponas Simonas Gradovskis perėmė tą minimą turtą, bet [parašyta], kad tik turėjo perimti, ir net jei būtų perėmęs, dar nežinia, ar teisiškai turėjo perduoti pusę jo ieškovo tėvui“. A. Barčius savo apeliaciją grindė tuo, „kad Simonas Gradovskis kaip jo globėjas po jo [A. Barčiaus. – D. A.] pusbrolio Jurgio Sakovskio mirties turėjo įgyti jam priklausantį paveldėjimą [...], todėl patys ponai jo [S. Gradovskio. – D. A.] paveldėtojai turi pareigą jį grąžinti. Antra, atsakovų pusė turi pareigą įrodyti, kad ieškovo tėvas gavo savo tėvo turto dalį, kurią globėjai savanoriškai grąžino remdamiesi inventoriumi“. Teismas leido abiem šalims teikti apeliacijas. Jų terminas nustatytas pagal valdovo Stepono Batoro LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylų nagrinėjimo atnaujinimo potvarkį. Abi šalys taip pat pareiškė reikalausiančios atlyginti dėl šio teismo nutarimo patirsimą žalą ir bylinėjimosi išlaidas⁵³.

Tolesnę bylos eigą ir laiką lėmė teismo nutarime minimas Stepono Batoro LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylų nagrinėjimo atnaujinimo potvarkis, kuriuo remdamosios abi šalys galėjo įgyvendinti savo apeliavimo teisę. Lietuvos Metrikos 276 knygoje išlikęs 1584 m. rugsėjo 2 d. Breste duotas dokumentas, iš kurio žinome, kad „dėl tam tikrų pagrįstų priežasčių ir sumetimų“ valdovas patikslino ankstesniu savo potvarkiu (jis nežinomas) dėl miestiečių bylų nagrinėjimo apeliacinėje instancijoje atnaujinimo nustatytą datą iš spalio 15 d. į lapkričio 12 d. „Gardine arba ten, kur tuo metu laimingai būsime apsistoję su savo dvaru“⁵⁴. Kaip byloja Kauno tarybos ir vaito knygos, tokio miestiečiams aktualaus valdovo įsakymo egzemplioriai ar kopijos operatyviai pasiekdavo magdeburginių miestų savivaldos institucijas ir būdavo skelbiamos viešai, kad suinteresuoti asmenys žinotų ir galėtų planuoti tolesnius savo žingsnius apeliacinėje instancijoje. LDK asesorių ir reliacijos

⁵² Apie vančosus žr. L. Karalius, „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės materialinės kultūros terminų istorijos problemos (ваньчос, клепка, фашольц, клепачи)“, *Lietuvos istorijos metraštis. 2005 metai. 2*, Vilnius, 2006, p. 164–168.

⁵³ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 376, l. 187–190 (1584 m. rugsėjo 7 d. posėdžio įrašas).

⁵⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276*, nr. 83.

teismų posėdžiai iš tikrųjų buvo atnaujinti 1584 m. lapkričio viduryje Gardine, nes Lietuvos Metrikos 276 knygoje po minėto potvarkio iš karto eina trečia dokumentų serija, apimanti 1584 m. lapkričio 16–gruodžio 24 d. šių teismų nutarimus⁵⁵.

Abi šalys operatyviai pasinaudojo savo apeliavimo teise ir 1584 m. gruodžio 13 d. Gardine LDK reliacijos teisme buvo priimtas naujas nutarimas šioje byloje. Ne kartą minėtoje Lietuvos Metrikos 276 knygoje jo, deja, nėra. Laimei, jo tekstas *in extenso* žinomas iš 1585 m. sausio 24 d. posėdžio įrašo Kauno tarybos 1583–1590 m. knygoje⁵⁶. Pirmiausia atkreiptinas dėmesys, kad minėtas nutarimas buvo priimtas ne asesorių, o jau reliacijos teisme. Reliacijos teismas buvo aukščiausia apeliavimo instancija LDK teismų sistemoje. Jis nagrinėjo įvairias painias bylas, kai buvo apeliuojama dėl 1-osios instancijos, o ypač dėl paties asesorių teismo – pirmos pakopos apeliavimo instancijos – nutarimų. Kad gvildenamas 1584 m. gruodžio 13 d. nutarimas buvo priimtas reliacijos teisme, įrodo jo dispozicijos žodžiai *In termino itaque hodierno iudiciorum et relationum nostrarum propriarum*, taip pat kai kurios kitos subtilios vietos (*nos cum consiliariis nostris lateri nostro tunc assidentibus*⁵⁷).

Skelbiant reliacijos teismo nutarimą dalyvavo ieškovas A. Barčius ir jo gynėjas Albertas Dulevskis (*Dulewski*), o atsakovams atstovavo J. Gradovskis ir jų gynėjas Feliksas Maciejkovskis (*Maciejkowski*). Reliacijos teismas patvirtino tą 1584 m. rugsėjo 7 d. Kauno tarybos nutarimo dalį, kuria A. Barčiui buvo priteista pusė senelio Baltramiejaus Sakano pagal sudarytą inventorių palikto turto, tik patikslino šiais aspektais: 1) Kauno tarybos teismas su tinkamais liudytojais turės išeiti apžiūrėti grąžintą turtą ir valdas ir ten, vietoje, remdamasis 1541 m. sutartimi, nustatyti ribas, taip pat išsiaiškinti, ar tas turtas priklausė ieškovo seneliui B. Sakanui; 2) tai padaręs, teismas turės iš karto nedelsdamas perduoti ieškovui šį turtą; 3) teismas turės nustatyti iš grąžinto turto ieškovui A. Barčiui tenkančias pajamas, kurių jis negavo per daugiau nei 40 metų, kol tuo turtu naudojosi kiti, taip pat žalą ir bylinėjimosi išlaidas ir atliktą vertinimą persiųsti valdovo teismui, kad šis galutinai nustatytų kompensacijos dydį. Visi šie reliacijos teismo išaiškinimai ir patikslinimai, kurių laikantis reikėjo vykdyti ankstesnius asesorių teismo nutarimus byloje, buvo esminiai, dėl jų interpretavimo Kauno tarybos teisme netrukus užvirė karšti procedūriniai ginčai.

Dėl kitų dviejų A. Barčiaus reikalavimų, kuriuos Kauno taryba, kaip minėta, atmetė, reliacijos teismas paliko ieškovui teisę bylinėtis toliau. Atitinkama originalo vieta⁵⁸,

⁵⁵ Ten pat, nr. 84 ir kt.

⁵⁶ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 493, l. 263v–267v (1585 m. sausio 24 d. posėdžio įrašas).

⁵⁷ Apie šių žodžių ryšį su reliacijos teismu žr. *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276*, p. X.

⁵⁸ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 493, l. 267: „Ratione vero propinquitatis olim Georgii Barczis, tum aliarum rerum, ubi actor gravatum se esse praetendit et ad nos in eo negotio appellavit, salvum ius agendi praedicto actori reservamus“ [O dėl velionio Jurgio Barčiaus pirmumo teisės ir kitų dalykų, dėl kurių ieškovas manosi esąs nuskriaustas ir dėl to pateikė mums apeliaciją, paliekame teisę minėtam ieškovui bylinėtis toliau] (1585 m. sausio 24 d. posėdžio įrašas).

žinant visą bylos kontekstą, gana neaiški. Žodžiai *et ad nos in eo negotio appellavit* tarsi leistų spėti, kad apeliacija buvo pateikta ir tai galėjo būti dvi skirtingos A. Barčiaus apeliacijos: viena dėl reliacijos teismo paskelbtame nutarime minimų dalykų, o kita – dėl pirmų dviejų Kauno tarybos atmestų pretenzijų ieškovams. Apie antrą A. Barčiaus apeliaciją tolesniuose bylos dokumentuose nėra jokių žinių. Galimas dalykas, cituotus žodžius reikia suprasti taip, kad A. Barčius apeliacinei instancijai pateiktame pareiškime tik pasiliko teisę apeliuoti ir dėl kitų dviejų atmestų reikalavimų (bet įvertinęs visas aplinkybes tokios apeliacijos iš tikrųjų nepateikė), ir reliacijos teismas pripažino jam šią teisę.

Čia pasakytina, kad asesorių ir reliacijos teismų priimti nutarimai LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylose yra vieninteliai viso proceso apeliacineje instancijoje dokumentai – jokios kitos papildomos medžiagos, bent iš XVI a. laikotarpio, nėra išlikę, nors jos neabejotinai būta. Juk kiekvieno nutarimo naracinė dalis baigiasi žodžiais *uti omnia et singula in actis et processu causae istius latius habentur descripta* ir pan. Taigi į apeliacinės instancijos raštinę suplaukdavo visų šiame teisme nagrinėsimų bylų medžiaga, kurią turėjo sudaryti bent apelianto pareiškimas ir jį pagrindžiantys dokumentai, bet tokių šaltinių niekas iš tyrėjų nėra matęs. Priėmus ir paskelbus pagrindinį nutarimą, visi bylos dokumentai veikiausiai būdavo grąžinami šalims ir pradingdavo amžių tėkmėje, kaip pradingo daugybė panašių privačių dokumentų, kai šie nebetekdavo juridinės galios ir tapdavo nereikalingi.

Reliacijos teismui paskyrus galutinį 6 savaičių terminą nutarimui įvykdyti, 1585 m. sausio 24 d. abi šalys vėl susitiko Kauno taryboje. Pirmiausia teismui buvo pateiktas minėto nutarimo originalas, kuris buvo perskaitytas ir įrašytas *in extenso* į posėdžio protokolą. Toliau leiskime prabilti originaliam posėdžio protokolui:

Perskaičius šį nutarimą, minėti velionio Simono Gradovskio paveldėtojai prašo, kad juo remiantis būtų išsaugotos jų teisės ir kad teismas su patikimais liudytojais išeitų atriboti ieškovo senelio Baltramiejaus Barčiaus [*t. y. Sakano. – D. A.*] valdų. Ieškovas, taip pat remdamasis karaliaus teismo nutarimu, prašo, kad teismas nevilkindamas jį įvykdytų. Kai dėl liudytojų, kurie minimi nutarime, teismas galys juos pasitelkti, jei reikia, bet ieškovas remiąs nutarime nurodyta 1541 metų sutartimi, kurią velionis Simonas Gradovskis sudarė su Sebastijonu Lovičiumi ir kurioje išvardyti konkretūs namai ir žemės sklypai, kurių valdymą jam perduoti nurodąs dabartinis nutarimas; jis teismui parodysiąs šiuos namus ir prašąs, kad teismas kartu su juo išeitų prie šių namų. Atsakovai teigia, kad jie kaip ištikimi valdiniai sutinką su šventosios karališkosios didenybės teismo nutarimu ir nė per nago juodymą nenorį nuo jo nukrypti, bet esą negalima perduoti valdų, kol teismas prietariamų Baltramiejaus Barčiaus valdų neišeis su liudytojais, kuriuos, nėra abejonės, privaląs būti sukviets ieškovas. Juk [pats] teismas negalys siūlyti šių liudytojų, nes niekas negalys kartu būti ir liudytojas, ir teisėjas, o teisėjui liudytojus turi atvesti tas, kuriam jų reikia, kaip teigia „Saksų veidrodžio“ 3 knygos 21 straipsnis. Tam prieštaraudamas, ieškovas įrodinėja, kad karaliaus teismo nutarimas teigiąs ne tai,

kad kokius nors liudytojus turįs atvesti jis, bet tai, kad juos pasitelktų teismas; o jam [ieškovui. – D. A.] pagal sutartį, minimą nutarime, esantys priteisti tam tikri sklypai, ir šie sklypai bei namai esantys aiškiai įvardyti sutartyje, o jų ribos aiškiai aprašytos. Kadangi ši sutartis esanti pateikta iš tarėjų aktų, tai esantis pakankamas liudijimas, nes nesą nieko tvirtesnio už teismo aktų liudijimą. Teismas, vykdydamas karaliaus teismo nutarimą, kartu su šalimis iš karto išėjo prie tų sklypų ir namų, kurių reikalauja ieškovas. Pirmučiausia ieškovas nuvedė teismą prie Kimeklio namo, esančio Vilniaus gatvėje, teigdamas, kad tai jis minimas sutartyje ir kad tai jį velionis Simonas Gradovskis, remdamasis sutartimi, perėmė iš Sebastijono Lovičiaus ir kitų Jurgio Petkavičiaus ainių. Tam prieštaraudami, atsakovai pareiškė, kad su šiuo namu neturį nieko bendro ir jo nevaldą. Tada [ieškovas nuvedė] prie vadinamojo Rad(e)ko namo, atsakovai pareiškė, kad jis jiems nepriklausęs, jie jo nevaldą ir neturį su juo nieko bendro. Trečiausyk [ieškovas nuvedė] prie namo Igojoje gatvėje, šalia kalvio Venclovo namų, teigdamas, kad čia yra tuščias sklypas, priklausęs Baltramiejui Barčiui. Atsakovai prašo paklausti ieškovo, ar pagal karaliaus teismo nutarimą turi liudytojus dėl šio namo. Šis atsako, kad jam gana minėtos sutarties liudijimo. Atsakovai paprašė įrašyti, kad ieškovas pagal nutarimą nepristatė jiems jokių liudytojų dėl šių sklypų, taip pat kad šį trečią namą vadina sklypu, nors nuo seno [čia] buvo gyvenamasis namas, kurio statiniai dėl senumo jau gresia griūti. Toliau ieškovas nuvedė teismą prie Andriaus Kotkūno dvarelio, esančio miestui priklausančiame sklype ir žemėje, taip pat į kažkias pievas, teigdamas, kad tai yra jam priteistas Petkavičiaus dvarelis. Bet atsakovai reikalavo ieškovo atvesti liudytojus, kurių ieškovas neatvedė ir rėmėsi sutartimi. Parodęs šiuos sklypus, namus ir dvarelį, ieškovas, teigdamas, kad tai yra tas turtas, kuris minimas Simono Gradovskio su Sebastijonu Lovičiumi sudarytoje sutartyje, paprašė remiantis karaliaus teismo nutarimu oficialiai perduoti jam realų jų valdymą, taip pat paprašė, kad atsakovai būtų įpareigoti apmokėti lentų, vadinamų vančosais, kainą ir būtų nustatytas činšų, pajamų, taip pat žalų ir teismo išlaidų kompensavimas. Tam prieštaraudama, atsakovų pusė pareiškia, jog karaliaus teismo nutarimas nustato, kad teismas su liudytojais išeitų prie tų namų ir sklypų, kurių reikalauja ieškovas; remiantis „Saksų veidrodis“ 2 knygos 21 straipsniu, yra aišku, kad šiuos liudytojus turi pristatyti ne teisėjas, o ieškovas, kuriam jie reikalingi, bet ieškovas šiandien per galutinį nutarimo vykdymo terminą nė dėl vieno sklypo neatvedęs jokių liudytojų ir neįrodęs, kad tie sklypai, kuriuos parodęs, kada nors priklausę Baltramiejui Barčiui. Todėl remiantis „Saksų veidrodis“ 3 knygos 18 straipsniu, „Miesto teisės“ 32 straipsniu ir „Feudo teisės“ 24 skyriumi, kad „tas, kuris turi ką nors įrodyti su liudytojais, ir įrodinėdamas to nepadarė, ne tik praranda savo reikalą, kurį turi įrodyti, bet taip pat dar užsitraukia bausmę“, klausia, ar neturį būti laisvi nuo neteisėto ieškovo persekiojimo ir visos šios bylos. Ir kas iki šiol buvę nuveikta, buvę nuveikta tarp šalių. O kad teismas kartais nepatirtų žalos, prašo, kad dar kartą išeitų ir apklaustų tų sklypų, kurių ieškovas reikalauja, savininkus ir kaimynus, kam jie nuo seno priklausė, ir tokiu būdu įvykdytų karaliaus teismo nutarimą. Kai dėl činšų, pajamų, žalų ir išlaidų nustatymo, pastarajam čia ne vieta ir

negalįs būti vykdomas, nes ieškovas pralaimėjo bylinėjimosi pagrindą, t. y. neįrodė sklypų [priklausomybės]. Ieškovas atsako, kad karaliaus teismo nutarimas tik mini liudininkus, kuriuos teismas turi pasitelkti, jei kartais prireiktų, riboms ir sienoms išaiškinti ir nustatyti. O jo pateiktoje sutartyje aiškiai išvardijami sklypai ir net apibrėžiamos [jų] ribos, tad pastaroji esanti pakankamas liudijimas pagal „Saksų teisės“ 1 knygos 3 straipsnio glosą „kokio nors daikto nuosavybė įrodinėjama ne tik pasitelkus liudytojus, bet ir aktus, dokumentus ir kitką, kas nustato nuosavybę“, o, antra, jo pareiga esanti įrodyti [savo tiesą] ne [kitai] šaliai, o teisėjui. „Juk įrodinėjama vien tik teisėjui ir niekam kitam“, kaip teigia „Saksų veidrodžio“ 2 knygos 18 straipsnis; taip pat karaliaus teismo nutarimas neuždeda jam jokios prievolės atvesti liudytojų. Taigi prašo, kad teismas jam teisėtai perduotų tų sklypų, kurie, kaip įrodė autentiškais aktais, jam buvo priteisti, valdymą. Tam prieštaraudami, atsakovai pareiškia, kad karaliaus teismo nutarimą galima aiškinti tik taip, kaip jis skamba [t. y. parašytas. – D. A.], būtent kad būtų pristatyti gyvi liudytojai, o ne dokumentai ar aktai, ir ta sutartis, vien tik kuria pasikliaujas ieškovas, ta (būtinis) sąlygos klauzule, būtent kad „teismas išeitų su liudininkais“, esanti visiškai atitolinta, taip pat [karaliaus teismo] nutarimas tapęs „priteistu daiktu“ [t. y. buvęs įvykdytas. – D. A.] ir tokiu būdu nesą galima jo nepažeidžiant leisti, kad būtų surengtas kitas įrodinėjimas, nes antraip tai būtų nauja byla ir būtų pažeistas karaliaus teismo nutarimas. O ieškovo paminėta teisinė norma, būtent kad įrodinėjama vien tik teisėjui, byloja prieš jį patį, nes jis, nepristatęs gyvų liudytojų, pasitelkęs įrodinėjimą ne pagal karaliaus teismo nutarimą. Tad prašo atleisti visoje byloje nuo atsakomybės bei ieškovo persekiojimo ir paskelbti laisvus. Teismas, išklašęs šalių ginčą, nutarimo skelbimą atidėjo iki artimiausio pirmadienio [1585 01 28], palikęs galioti šalių teises. Įrašyta į knygą⁵⁹.

Šis ilgas, bet vykdymo smulkmenų prasme labai turtingas posėdžio protokolo fragmentas akivaizdžiai rodo, kad vykdant apeliacinės instancijos nutarimus 1-ojoje instancijoje skrupulingai buvo laikomasi „įstatymo raidės“, kad abi šalys, prieš imdamosios veiksmų, buvo išnarsčiusios kiekvieną apeliacinės instancijos nutarimo žodį ir mėgino interpretuoti jį sau naudinga linkme; taip pat matyti, kaip gerai šalys ir jų atstovai buvo „pasikaustę“ teisiškai, kaip gerai sugebėjo perprasti sudėtingą juridinę lotyniškų dokumentų terminologiją. Visi šie faktai verčia visai kitaip žvelgti ne tik į Kauno elitui priklausiusių, bet ir eilinių miestiečių juridinį išprusimą. Ypač kelia nuostabą virtuoziškas tarybos raštininko įrašo formulavimas lotynų kalba. Juk reikia turėti galvoje, kad tokiais atvejais jis negalėjo remtis jokiais trafaretiniais dokumentų formulavimo pavyzdžiais, nes kiekvienos bylos realijos skyrėsi ir kiekvieną tokį įrašą reikėjo parengti individualiai; be to, neabejotina, kad šalys ginčijosi ne lotynų kalba, todėl raštininkui reikėjo gerai mokėti lenkų kalbą, kurią dažniausiai vartojo bylininkai, o paskui visa tai adekvačiai juridiškai suformuluoti lotyniškai. Galima

⁵⁹Ten pat, nr. 493, l. 267v–269v (1585 m. sausio 24 d. posėdžio įrašas).

tik įsivaizduoti, kiek darbo jis turėjo įdėti. Taip pat būtų įdomu išvysti, kaip šalys galėjo bėgioti po miestą ir užmiesčio laukus su teisės kodeksais po pažastimi, iš karto juos cituodamos. Tai mums bylotų, kad galutinis teksto formulavimas vyko veikiausiai vėliau, supažindinus su juo abi šalis ir gavus jų patvirtinimą, kad viskas atitinka jų išsakytą poziciją.

1585 m. sausio 28 d. taryba paskelbė savo nutarimą. Atsižvelgdamas į tai, kad 1584 m. gruodžio 13 d. reliacijos teismo nutarimo nurodymas 1-osios instancijos teismui nueiti prie ieškovoii priteistų valdų su liudytojais abiejų šalių procedūriškai buvo interpretuojamas skirtingai, teismas persiuntė minėtą reliacijos teismo nutarimą atgal į valdovo teismą „paaiškinti“ (*pro declaratione*). Dėl tokio tarybos nutarimo abi pusės iš karto pareiškė teiksiančios apeliaciją: atsakovai todėl, kad teismas, jų nuomone, jų neišteisino ir neatleido nuo atsakomybės, o ieškovas – todėl, kad teismas neperdavė jam priteisto turto valdymo ir neatliko negautų pajamų, žalos ir teisminių išlaidų vertinimo. Teismas leido apeliuoti abiem šalims. Apeliavimo terminas nustatytas pagal minėtus valdovo skelbiamus potvarkius dėl apeliacinės instancijos teismų darbo atnaujinimo⁶⁰.

Apeliavimo teise abi šalys pasinaudojo tik po pusantrų metų – 1586 m. vasarą. Kodėl taip atsitiko, nėra visai aišku. Lietuvos Metrikos 276 knygoje po 1584 m. pabaigos asesorių ir reliacijos teismo priimtų nutarimų serijos (nr. 84–126) kita nutarimų serija irgi prasideda tik nuo 1586 m. kovo 3 d. (nr. 126 ir kt.). Mūsų galva, šį faktą galima aiškinti dvejopai: arba asesorių ir reliacijos teismai valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylų 1585 m. iš viso nenagrinėjo, o jei nagrinėjo, priimtų nutarimų nėra minėtoje Lietuvos Metrikos knygoje. Peržiūrėjus Kauno tarybos 1585–1586 m. posėdžių protokolus, nė vieno LDK asesorių ar reliacijos teismo nutarimo, priimto 1585 m., teksto rasti nepavyko, nors yra 1584 ir 1586 m. nutarimų kopijų. Tai leistų atsargiai spėti, kad dėl kol kas nežinomų priežasčių asesorių ir reliacijos teismai valstybinių savivaldžių miestų miestiečių bylų 1585 m. nenagrinėjo. Ši aplinkybė tirtina toliau.

Šiaip ar taip, 1586 m. birželio 21 d. Gardine LDK reliacijos teismas paskelbė dar vieną nutarimą mūsų analizuojamoje byloje. Jis išliko net dviem variantais: vienas įrašytas Lietuvos Metrikos 276-ojoje, kitas – 280-ojoje knygoje. Turint pastarojo nutarimo, taip pat 1585 m. sausio 28 d. Kauno tarybos teismo įrašo ir net 1584 m. gruodžio 13 d. reliacijos teismo nutarimo tekstus *in extenso* yra unikali galimybė pažvelgti į LDK apeliacinės instancijos teismo nutarimų formulavimo genezę. Kaip minėta, šie nutarimai yra vieninteliai dabar tyrinėtojams prieinami dokumentai, atspindintys procesą apeliacinėje instancijoje, nes visa kita parengiamoji medžiaga neišliko.

⁶⁰ Ten pat, nr. 498, l. 273–273v (1585 m. sausio 28 d. posėdžio įrašas).

1584 m. gruodžio 13 d. nutarimas	1585 m. sausio 28 d. įrašas	1586 m. birželio 21 d. nutarimas
Significamus praesentibus literis nostris quorum interest universis devenisse ad nos et iudicium nostrum ex appellatione a sententia officii consularis Caunensis interposita causam et actionem	remittitur decretum [...] pro declaratione	Significamus praesentibus literis nostris quibus interest universis devolutam fuisse ad nos et iudicium nostrum ex remissione et appellatione ab officio consulari civili Cawnensi causam et actionem pro declaratione decreti nostri
inter honestum Andream Barczis de Cowno, actorem, ex una et famatos Petrum Georgii Pieczuga advocatum, Ioannem Gradowsky consularem, Georgium Korczak et Andream Kotkun scabinos Caunenses, haeredes famati olim Simonis Gradowsky consularis Caunensis, citatos, parte ab altera		inter honestum Andream Barcius de Cowno, actorem, ex una et famatos Petrum Georgii Pieczuga advocatum, Ioannem Gradowski consularem, Georgium Korczak, Andream Kotkun scabinos Cawnenses, haeredes famati olim Simonis Gradowski consulis Cawnensis,
idque ad executionem decreti nostri inter easdem partes controvertentes lati pro omnibus bonis mobilibus et immobilibus morte olim famati Bartholomaei Szakanis, avi actoris, et Andreae patruis et Georgii Sakowsky, filii ipsius, praedicti Andreae fratris patruelis, devolutis per olim Simonem Gradowsky praedictum occupatis et actori praefato iure naturali attinentibus		occasione bonorum omnium mobilium et immobilium morte olim famati Bartholomei Stakanis, avi actoris, et Andreae patruis ac Georgii Szakowski, filii ipsius, praedicti Andreae fratris patruelis, devolutorum per olim Simonem Gradowski praedictum occupatorum et actori praefato iure naturalis successionis attinentium promulgati,

1584 m. gruodžio 13 d. nutarimas	1585 m. sausio 28 d. įrašas	1586 m. birželio 21 d. nutarimas
<p>quod officium illud consulare Caunense ad conspicienda ea bona et fundos cum testibus idoneis exire tenebitur et ibi secundum contractum in controversia praesenti nominatum elucidare limites et granicies et discernere, quae sint bona Bartholomaei olim Barczis actori adiudicata, et ea cognitione et elucidatione facta praedicta bona in possessionem realem et actualem eidem actori Andreae Barczis dabit et assignabit.</p>		<p>quo decreto mediante pronunciaveramus, ut offitium civile consulare Cawnense cum partibus et testibus idoneis ad conspicienda praedicta bona et fundos, quos actor iure repetit, exeat et ibi recognitionem testium et secundum contractum in controversia nominatum limites et granicies bonorum et fundorum dividet, et quae sint bona olim Bartolomei Barcius actori adiudicata, sibi realem intromissionem et possessionem tradat.</p>
	<p>pronunciat: Quemadmodum decretum regium statuatur, ut officium cum partibus ad fundos et domos eas, quas actorea pars iure repetit, exeat, ita se ad eos fundos ex officii sui debito existiisse, verum quia in decreto addatur, ut cum testibus exeatur, et pars conventa urgeat testes eos ab actore statuendos esse, actorea contra pars id se ex eo decreto facere teneri neget testesque eos ab officio assumendos contendat, idcirco cum ex decreto manifeste non pateat, utrum actor an officium testes eos statuere debeat, remittitur decretum illud regium pro declaratione ad SRMtatem dominum nostrum clementissimum</p>	<p>In qua quidem causa et actione offitium illud consulare ex controversia partium pronunciavit, quod quemadmodum decretum nostrum disponit, ut offitium cum partibus ad fundos et domos eas, quas actor iure repetit, exeat, ita se ad eos fundos ex offitii sui debito existiisse, verum quia in decreto addatur, ut cum testibus exeatur, et pars conventa urgeat testes eos ab actore statuendos esse, actorea contra pars id se ex eo decreto facere teneri neget testesque eos ab offitio assumendos contendat, idcirco cum ex decreto non pateat manifeste, utrum actor, an vero offitium testes eos statuere debeat, decretum illud nostrum pro declaratione ad nos et iudicium nostrum remissit.</p>

Remdamiesi šiuo paprastu tekstologiniu palyginimu galime neabejodami teigti, kad LDK asesorių ir reliacijos teismų nutarimai buvo formuluojami pasitelkus teismui pateiktą rašytinę bylos medžiagą, dažnai tiesiog pažodžiui ją nurašant ir gramatiškai paredagaujant pagal skelbiamo nutarimo poreikį ir realijas.

1586 m. birželio 21 d. LDK reliacijos teismas panaikino 1585 m. sausio 28 d. Kauno tarybos nutarimą ir patvirtino savo ankstesnį 1584 m. gruodžio 13 d. nutarimą, iš esmės pripažindamas A. Barčiaus poziciją: liudytojus, dėl kurių skyrimo procedūros buvo susiginčyta 1-ojoje instancijoje, turįs sukviesti Kauno tarybos teismas, o ne ieškovas. Valdovas atskiru savo įsakymu, potvarkiu („mandatu“) paskirsias „vieną dvarionį“, kuris pasirūpinsias, kad Kauno tarybos teismas įvykdytų priimtą nutarimą. Tai padaryti duotas 8 savaičių galutinis terminas⁶¹. Įdomu, kad minėtas atstovas valdovo potvarkiu („mandatu“) buvo paskirtas tik po mėnesio – 1586 m. liepos 23 d.⁶² Juo tapo Stepono Batoro dvarionis, kažkoks Stanislovas Bieganovskis (*Bieganowski*).

Toliau įvykių eiga įgijo pagreitį. 1586 m. rugpjūčio 2 d. atsakovai, atėję į Kauno rotušę, pareiškė, kad, laikydamiesi paskutiniame reliacijos teismo nutarime nustatyto galutinio bylos nagrinėjimo termino, atvyko į teismą, bet ieškovas A. Barčius nepasirodė, todėl prašą teismo aktuoti jo neatėjimą ir savo dalyvavimą. Taip pat pateikė savo iš anksto paruoštą raštišką pareiškimą, kurį paprašė įrašyti į posėdžio protokolą. Jame jie nurodė keletą būsimos liudytojų apklausos sąlygų, kurias reikia sieti su Magdeburgo teisės normomis, nors ne visas pavyko tiksliai nustatyti. Pirmiausia atsakovai teigė, kad būsimi liudytojai negalį būti jų priešininkai ar ieškovo bičiuliai. Šį reikalavimą reikia sieti su „Saksų veidrodžio“ 3 knygos 70 straipsniu. Kitas atsakovų reikalavimas buvo tas, kad liudytojų skaičius turįs būti nei didesnis, nei mažesnis, negu numato minėtoji miesto teisė. Kokią teisinę normą atsakovai turėjo šiuo atveju, tiksliai nustatyti nepavyko. Trečias atsakovų reikalavimas buvo dėl to, kad liudytojai būtų apklausinėjami deramu būdu (*inquisitio debita*) ir 1-osios instancijos teismas nepažeistų teisės normų. Kas čia turėta galvoje, kol kas irgi nepavyko išsiaiškinti. Ketvirta, atsakovai reikalavo, kad ieškovas A. Barčius pats nevilkintų nutarimo vykdymo neateidamas į teismo posėdžius ir tempdamas galutinį bylos nagrinėjimo terminą, „nes tie nuostoliai ir teismo išlaidos, kurias ieškovas mus verčia daryti, jau atverė mums duris į skurdą“. Atsakovai pasiliko teisę dėl šių išlaidų kelti ieškovui bylą. Pagaliau prašė teismo, kad šis, išnagrinėjęs reliacijos teismo nutarimą *ad literam*, t. y. iki raidės, ir jį vykdydamas nė vienu punktu jo nepažeistų ir apgintų jų teises⁶³.

⁶¹ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276*, nr. 175; LM, kn. 280, l. 87–87v.

⁶² *Lietuvos Metrika*, kn. 280, l. 161v–162.

⁶³ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 781, l. 423v–424v (1586 m. rugpjūčio 2 d. posėdžio įrašas).

Po dviejų savaitių, rugpjūčio 16 d., į teismą kreipėsi jau A. Barčius, prašydamas vykdyti 1586 m. birželio 21 d. reliacijos teismo nutarimą. Teismui jis pateikė tris dokumentus: 1) 1586 m. birželio 21 d. nutarimą, 2) 1584 m. gruodžio 13 d. nutarimą ir 3) 1541 m. S. Gradovskio sutartį su ieškovo tėvo J. Barčiaus globėjais. Juos garsiai perskaičius, ieškovas prašė neatidėliojant vykdyti teismo nutarimus ir perduoti jam jau priteisto turto valdymą. Į posėdį taip pat atvyko valdovo dvarionis Stanislovas Bieganovskis, kuris teismui įteikė minėtą 1586 m. liepos 23 d. Stepono Batoro potvarkį dėl savo dalyvavimo vykdant reliacijos teismo nutarimą. Iš perpasakoto 1586 m. birželio 21 d. nutarimo (į posėdžio protokolą jis neįrašytas *in extenso*) ir atsakovų atsakymo aiškėja, kodėl pastarieji kreipėsi į teismą jau rugpjūčio 2 d., o ieškovas neatejo į tos dienos posėdį. Minėto nutarimo originale, kurį A. Barčius pateikė teismui, kaip galutinis nutarimo vykdymo terminas buvo nurodytos ne šešios, o aštuonios savaitės, kurios suėjo kaip tik rugpjūčio 16 d. Atsakovai rėmėsi iš LDK kanceliarijos jiems išduota šio nutarimo kopija, kuri, nors ir autentiška, bet ieškovui pateikus nutarimo originalą, be abejonės, nebuvo priimta domėn. Iš atsakovų žodžių taip pat aiškėja, kad nutarimo originalas ir kopija skyrėsi dar vienu punktu, būtent dėl minėto valdovo atstovo skyrimo. Ši aplinkybė verčia dar kartą atkreipti dėmesį į LDK kanceliarijos išduotų dokumentų originalų ir jų kopijų Lietuvos Metrikos knygose atitikties problemą.

Lietuvos Metrikos 276-ojoje knygoje įrašyto 1586 m. birželio 21 d. nutarimo variante nurodytas šešių, o 280-ojoje – aštuonių savaitių *terminus peremptorius*. Nėgana to, iš tikrųjų smarkiai skiriasi visa dispozicijos dalis. Palyginkime.

Lietuvos Metrika, kn. 276	Lietuvos Metrika, kn. 280
decernimus, [quatenus] offitium illud consulare Cawnense teneri et debere testes fidedignos vicinos suos senilis aetatis nulli suspicioni obnoxios vocare et coram commissario seu deputato nostro, cui nos negotium perficiendae et exequendae causae istius literis suis spetialibus commitemus, statuere. Qui quidem commissarius noster ex eisdem testibus, seu quos ipse elegerit, de limitibus et graniciebus bonorum et fundorum supra expraessorum in contractu praedicti olim Bartolomei Barcius specificatorum dictoque actori decreto nostro adiudicatorum inquisitionem et notitiam accipiet, quibus ad notitiam deductum fundum et bona omnia in contractu praedicto expraessa et designata olim praefato Bartolomeo Barciuss spectantia ipsi actori	decernimus, quatenus offitium illud consulare Cawnense vocatis seu cittatis ad sui praesentiam testibus, hominibus fidedignis, vicinis suis senilis aetatis, de bonis et fundis supranominatis debitam inquisitionem faciat ac etiam secundum contractum in decreto nostro anteriori nominatum granicies et limites illorum bonorum discernat, quae sint bona olim Bartolomei Barcius actori adiudicata, qua cognitione et elucidatione facta praedicta bona in possessionem realem et actualem eidem actori Andreae Barcius debite et legitime tradat et assignet decretumque nostrum antehac latum et hoc praesens sine quibusvis dilationibus, procrastinationibus et contradictionibus partis conventae sub paenis legibus sancitis in toto et effective exequi faciat, hoc nostro decreto

Lietuvos Metrika, kn. 276	Lietuvos Metrika, kn. 280
decreto nostro priori adiudicata in pos[s]essionem realem et actualem debite et legitime in instanti tradet decretumque nostrum antehac latum sine quibusvis dillationibus et contradictionibus partis conventae in toto et effective exequi curabit, hoc nostro decreto mediante. Pro cuius causae debita et finali exequutione terminum peremptorium in sex septimanis ab actu praesenti immediate currentibus coram commissario suo, deputato nostro, Cawnae in loco solito iuditorum officii consularis Cawnensis comparendi praefigimus, assignamus et partes easdem remittimus.	[mediante]. Pro cuius debita et finali exequutione remittimus partes ad illud officium consulare Cawnense hinc in termino peremptorio octo septimanarum ulterioris diei decursu. Et nihilominus ut exequutio ipsa decretorum tam primi quam praesentis posterioris nostri celerius et aequius suum debitum sorciatur effectum, certum aulicum ex curia nostra deputabimus, qui sic deputatus eam exequutionem, videlicet tocius negotii, ab officio illo civili Caunensi iurgebit et diligenter fieri curabit.

Cituotas fragmentas mums leidžia teigti, kad į 276-ąją knygą įrašytas preliminarus nutarimo variantas, pagal kurį buvo išduotas atsakovų pateiktas išrašas, o 280-ojoje knygoje – galutinis nutarimo variantas, matyt, iš paties originalo. LDK asesorių ir reliacijos teismai savo priimtiems nutarimams vykdyti paprastai skirdavo 6 savaitių terminą. Tai patvirtina mūsų publikuota Lietuvos Metrikos 276 knyga, kurioje yra vos keletas atvejų, kai buvo skiriamas ilgesnis ar trumpesnis terminas⁶⁴. Todėl visai galimas dalykas, kad 8 savaitių terminas nutarimo originale, kurį pateikė pats ieškovas, atsirado neatsitiktinai, o su jo žinia ar net suinteresuotumu. Įdomu, kad ginčas dėl galutinio termino trukmės šioje byloje buvo iškilęs jau anksčiau – 1584 m. balandžio 20 d. posėdyje. Ar tai buvo mokama LDK kanceliarijos „paslauga“, ar paprastas jos darbo brokas, dabar galime tik spėlioti.

Šiaip ar taip, atsakovai prašė, kad reliacijos teismo nutarimas būtų vykdomas tiksliai taip, kaip parašyta, taigi pirmiausia tarybos teismui sukvietus ir apklausus liudytojus dėl Baltramiejaus Sakano valdų, paskui pagal pastarųjų parodymus nustatčius valdų ribas ir galop perdavus jas ieškovui valdyti. Teismas liudytojams sukviesti ir pateiktam reliacijos teismo nutarimui geriau išnagrinėti atidėjo teismo posėdį iki rugpjūčio 18 d.⁶⁵

1586 m. rugpjūčio 18 d. įvyko „išvažiuojamasis“ teismo posėdis. Šalys skirtingai aiškino, kaip reikia suprasti 1586 m. birželio 21 d. nutarimo žodžius dėl liudytojų apklausos. Ieškovas teigė, kad liudytojus reikia apklausti tik dėl perduodamų valdų

⁶⁴ *Lietuvos Metrika. Knyga Nr. 276*, nr. 1–4, 10, 81, 161, 171, 172, 183. Nutarimai nr. 1–4 buvo paskelbti iš esmės vienoje byloje.

⁶⁵ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 789, l. 428–430 (1586 m. rugpjūčio 16 d. posėdžio įrašas).

ribų, nes valdos aiškiai įvardytos 1541 m. sutartyje. O atsakovai laikėsi nuomonės, kad reikia apskritai klausti, kokios valdos priklausė Baltramiejui Sakanui. Teismas, griežtai laikydamasis 1586 m. birželio 21 d. nutarimo „raidės“, išėjo liudytojų apklausti dėl B. Sakanui priklaususių valdų, pasitelkęs net 13 patikimų senyvo amžiaus liudytojų, kurių visi buvo *possessionati*, t. y. nekilnojamojo turto Kaune turėję asmenys. Vyriausiuoju pagal rangą liudytoju buvo bajoras, Kauno pavieto vėliavininkas Jonas Vydra (*Wydra*), visi kiti – Kauno miestiečiai, būtent: Petras Spalis, Jonas Kiermelis, Stanislovas Žydėlis, Jonas Saulis, Motiejus Burniškis, Jurgis Burniškis, Kristupas Škliaras, Stanislovas Kiškėlis, puodžius Venclovas, Petras Vierniškis, Jurgis Demeris ir kalvis Petras. A. Barčius teismą ir liudytojus pirmiausia nuvedė prie „priekinėje Vilijos (Neries) gatvėje“ esančio Kimeklio namo⁶⁶, kurį dabar valdė Andrius Kleperis ir kuris stovėjo prie Gorčyciai (Garstyčiai) priklausiusio namo, ir pareiškė, kad tai yra jo senelio nuosavybė, bet visi liudytojai vieningai paliudijo neatmeną, jog šis namas kada nors būtų priklausęs B. Sakanui, nors kai kurie jų Kaune gyveną jau 46 metus. Kristupas Škliaras pridūręs, kad Jono Barčiaus, ieškovo tėvo, mūrnamiu buvo vadinamas tik tas namas, kuris stovi šalia Jono Kopo mūrnamio. Iš ten ieškovas nuvedė teismą prie Rad(e)ko namo, esančio Vilniaus gatvėje, už mėsininko Šustiko namo galo, teigdamas, kad tai jo senelio B. Sakano nuosavybė, bet visi liudytojai vėl paliudijo, kad šis namas priklausęs Kauno miestiečiui Rad(e)kui ir joks Barčius niekadoms neturėjęs jokių teisių į jį, o dabartinis namo savininkas Januška Šimkūnas tvirtino, kad tai esąs jo namas ir jis neketinąs su niekuo dalytis savo teise į jį. Po to ieškovas nuvedė teismą ir liudytojus prie seno namo, esančio Ilgojoje gatvėje, šalia kalvio Petro namų, tvirtindamas, kad tai taip pat jo senelio nuosavybė. Liudytojai, paklausti, ką žino apie šio namo priklausomybę, teigė žiną tik tiek, kad jį laikęs ir kadaise suremontavęs S. Gradovskis; K. Škliaras dar pridūrė, kad S. Gradovskis laikė šį namą kaip globėjas. Iš ten ieškovas A. Barčius nuvedė teismą prie S. Gradovskio žento Andriaus Kotkūno dvarelį, esančio anapus Nemuno, miestui priklausančioje žemėje, tvirtindamas, kad tai ir yra tas Petkavičiaus dvarelis, kurį pagal 1541 m. sutartį S. Gradovskis už skolą gavęs iš B. Sakano turto globėjų. Čia teismas pakvietė vietinius valstiečius, miesto valdinius Petrą Digrį, Matą Daugčionį, Motiejų Digrį ir Jokūbą Stepononį, ir jų paklausė, ką jie žino, kam priklauso šis dvarelis. Senis Petras Digrys teigė menąs, kad šį dvarelį 50 metų be pertraukos laikęs S. Gradovskis, o po jo mirties – jo žentas A. Kotkūnas, dabartinis savininkas, ir joks Barčius šio dvarelį niekada nevaldęs. Kiti trys valstiečiai pareiškė iš kalbų girdėję, kad minėtas dvarelis visą laiką buvęs vadinamas S. Gradovskio, arba Mozūro, dvareliu, o daugiau apie jį nieko nežiną.

⁶⁶Matyt, kadaise priklausiusio miestiečiui Vaitkui (Albertui) Kimekliui, kuris 1559–1563 m. ne kartą minimas tarybos ir vaito knygoje (žr. *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Tarybos knyga 1555–1564* (rodyklė); *Kauno miesto aktų knygos XVI–XVIII a. Vaito knyga 1561–1564*, par. D. Antanavičius ir A. Baliulis, Vilnius, 2013 (rodyklė).

Kol teismas su liudytojais vaikščiojo ir aiškinosi ieškovui A. Barčiui priteistų valdų priklausomybę, keletas kitų tarėjų su tarybos raštininku aplankė B. Sakano turto ir vaikų globėjo Jurgio Petkavičiaus dukterį Barborą Daškienę, jau garbingo amžiaus moteriškę, kuri nors ir pasiligojusi, bet būdama sveiko proto, prisaiškinta ir paklausta, ką žino apie savo tėvo valdas, perduotas S. Gradovskiui, paliudijo štai ką. S. Gradovskio žento A. Kotkūno dabar valdomas dvarelis, taip pat daržas prie kalvio Petro namų ir Vilniuje esanti krautuvė kadaise priklausę jos tėvui J. Petkavičiui, o šiam mirus jos svainis ir globėjas Sebastijonas Lovičius prieš daugiau nei 40 metų visa tai perleidęs S. Gradovskiui kaip bendrapaveldėtojui ir B. Sakano palikuonių globėjui pagal sudarytą sutartį dėl globos ir tų paveldimų valdų, kurias kaip globėjas administravęs J. Petkavičius. Paklausta dėl Kimeklio namo, atsakė, kad šio namo sklypas jos tėvo buvęs sukleistas su sklypu Ilgojoje gatvėje, kur dabar esanti klebonija. Dėl Rad(e)ko namo paliudijo, kad jis kadaise buvęs įkeistas už 10 kapų grašių, bet stovintis ne ten, kur parodė A. Barčius, t. y. už mėsininko Šustiko namo galo, o ant šv. Mikalojaus kalno, šalia *Balzanowska* namo. Dėl lentų, vadinamųjų vančosų, paliudijo, kad Kauno tarėjas Andrius Šulcas likęs skolingas jos tėvui J. Petkavičiui kažkiek tų lentų ir jos svainis bei globėjas S. Lovičius pagal sutartį perleidęs S. Gradovskiui nuosavybės teisę į šias lentas. Tuo liudytojų apklausa baigėsi. Tolesnes juridines procedūras teismas atidėjo rytdienai, liepęs liudytojams atvykti į rotušę⁶⁷.

Rugpjūčio 19 d. abi šalys asmeniškai susitiko rotušėje. Čia, kaip liepta, atėjo ir liudytojai, bet tik keturi (K. Škliaras, S. Kiškelis, puodžius Venclovas ir P. Spalis), o kiti nepasirodė, bet jokių nuobaudų dėl neatvykimo, regis, negavo. Liudytojai, laikantis procedūrų, buvo išpėti dėl melagingo liudijimo užtraukiamos bausmės ir vėl buvo apklausti dėl B. Sakano valdų. Visi kartu ir kiekvienas atskirai dar kartą paliudijo tą patį ir savo liudijimus patvirtino priesaika, iškėlę du dešinės rankos pirštus į viršų, o paskui juos nuleidę ir baigę įprastais priesaikos žodžiais: „Tepadeda man Dievas ir išganingasis Jo žodis.“ Po liudytojų parodymų ir priesaikos šalys išdėstė savo pozicijas. Ieškovas A. Barčius per savo atstovą Zigmantą Puhacių pareiškė, kad, teismui atlikus liudytojų apklausą dėl B. Sakano valdų ribų ir nė vienam iš liudytojų to neneigus, prašas perduoti priteistų valdų valdymą. Atsakovai į tai atsakė, kad 1586 m. birželio 21 d. reliacijos teismo nutarimas liepiantis apklausti liudytojus ne tik dėl ribų, bet ir dėl to, kokios valdos B. Sakanui priklausė, o vakar atvesti liudytojai nepaliudiję nieko tikra. Kai kurie jų net pareiškė, kad S. Gradovskis kai kurias valdas, į kurias ieškovas pretenduoja, būtent anapus Nemuno esantį dvarelį, valdęs prieš 50 metų, tad minėtoji 1541 m. sutartis esanti daug vėlesnė ir negalė būti, kad S. Gradovskis tą dvarelį gavęs tik tada. Tad liudytojams nepatvirtinant

⁶⁷ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 790, l. 430–432v (1586 m. rugpjūčio 18 d. posėdžio įrašas).

ieškovo pozicijos, atsakovai prašą teismo atleisti juos nuo ieškovo persekiojimo. Ieškovas į tai atkirto, kad liudytojų parodymai ir 1541 m. sutartis sutampantys: ten, kur kadaise buvę tik tušti sklypai, dabar stovį namai, kuriuos S. Gradovskis kaip globėjas pastatęs iš paveldėtų valdų gaunamų pajamų; dėl Vilniuje esančios krautuvės prašas bylą persiūsti į Vilnių, o dėl priteistų vančosų prašas, kad atsakovai perduotų juos natūra arba sumokėtų jų kainą – 1000 talerių. Atsakovai į tai atsakydami vėl pakartoję savo poziciją ir pridūrė, kad kur tik buvę nueita, visi dabartiniai savininkai pareiškę oficialų draudimą įžengti į jų nuosavybę; apie vančosus atsakovai nieko nežiną, nes nei juos gavę, nei liudytojai dėl jų ką nors paliudiję, tad prašą atleisti nuo atsakomybės. Teismas, išklauses šalių pareiškimus ir norėdamas geriau įvertinti visas aplinkybes, nutarimo skelbimą su šalių sutikimu atidėjo kitai dienai⁶⁸.

1586 m. rugpjūčio 20 d. Kauno tarybos teismas, dalyvaujant abiem šalims, paskelbė savo nutarimą. Juridiškai svarbiausia dispozicijos dalis skamba taip:

[...] kaip teigia karaliaus teismo nutarimas, idant teismas, pasitelkęs patikimus liudytojus, deramai juos išklausinėtų dėl ieškovui Andriui Barčiui pagal [ankstesniame] nutarime minimą sutartį priteistų valdų, teismas išvedęs ir išklauses šiuos liudytojus, iš kurių pareiškimo ir liudijimo paaiškėjus, jog Simonas Gradovskis kaip globėjas laikęs sutartyje aprašytas ir minimas valdas ir įgijęs jas iš velionio Jurgio Petkavičiaus ainių ir įpėdinių, tad teismas, remdamasis karaliaus teismo nutarimu, norįs toliau tęsti šventosios karališkosios didenybės pavestą šio nutarimo vykdymą ir [norįs] pagal savo prievolę, remdamasis karaliaus teismo nutarimo nurodymu, iš karto realiai perduoti Andriui Barčiui pusės toje sutartyje, kurią mini karaliaus teismo nutarimas, įvardytų valdų ir sklypų valdymą.

Atsakovai mėgino teikti apeliaciją dėl šio nutarimo, bet teismas, motyvuodamas, kad apeliuoti dėl valdovo teismo nutarimo vykdymo procedūros negalima, to daryti neleido. Tada ieškovas dar prašė, kad remiantis 1586 m. birželio 21 d. ir 1584 m. gruodžio 13 d. reliacijos teismo nutarimais būtų atliktas negautų činšų ir pajamų iš paveldėtų senelio B. Sakano valdų, taip pat per tieką metų patirtų teisminių išlaidų vertinimas. Šį dalyką teismas atidėjo iki kito posėdžio, o ieškovai pareiškė, kad draus vykdymo veiksmus ir remsis savo apeliacija⁶⁹. Iš kito tarybos posėdžio įrašo žinome, kad taip ir įvyko. Mat kai vykdant ką tik priimtą nutarimą keli tarėjai, kuriuos teismas tą pat dieną pasiuntė perduoti A. Barčiui valdyti priteistus sklypus, nuvyko tai padaryti, visi dabartiniai savininkai, ypač Petkavičiaus dvarelis laikytojai Andrius Kotkūnas ir Andrius Kleperis, pareiškė oficialų draudimą įžengti į savo valdas. Dėl šio draudimo A. Barčius kitą – rugpjūčio 21-ąją – dieną pašaukė juos visus į teismą. Tik stoję prieš teismą jie sutiko su pusės savo sklypų perdavimu A. Barčiui, bet apsidraudė, kad visos jų ir bendrapaveldėtojų teisės į tuos sklypus

⁶⁸ Ten pat, nr. 791, l. 432v–434 (1586 m. rugpjūčio 19 d. posėdžio įrašas).

⁶⁹ Ten pat, nr. 792, l. 434–435 (1586 m. rugpjūčio 20 d. posėdžio įrašas).

turi likti nepažeistos, t. y. pasilieka dėl jų teisę bylinėtis. Tada teismas savo nutarimu patvirtino, kad priteistų sklypų perdavimas A. Barčiaus nuosavybėn įvykdytas ir oficialiai galioja⁷⁰.

Tą pat dieną buvo atliktas ieškovo reikalaujamas negautų pajamų ir patirtų teismo išlaidų vertinimas. Pirmiausia buvo apskaičiuota vadinamųjų vančosų vertė. Pagal miesto senių ir patikimų pirklių žodžius nustatyta, kad tuo metu, kai S. Gradovskis perėmė šias lentas, šimtas vienetų buvo parduodama po 12 prūsiškų (vokiškų) markių, kiekvieną markę skaičiuojant po 20 lenkiškų grašių. Tad, skaičiuojant tokia kaina, 24 su puse šimtinių lentų (t. y. 2450 vienetų) turėjusios kainuoti 78 kapas ir 24 lietuviškus grašius. Pusė šios A. Barčiui priteistos sumos sudaro 39 kapas ir 12 grašių. Ar nuo šios negautos sumos už visą tą laiką, kurį atsakovai naudojosi šiomis lėšomis, ieškovui priklausytų kokie nors procentai, teismas paliekąs spręsti valdovui.

Petkavičiaus dvarelis anapus Nemuno metinis činšas, t. y. potenciali nuomos kaina, buvo įvertintas 4 kapų grašių suma. Tad nuo 1541 iki 1586 m. per 45 metus susidarė 180 kapų lietuviškų grašių. Pusė sumos, atitenkanti A. Barčiui, sudaranti 90 kapų grašių. Metinis sklypo, esančio Ilgojoje gatvėje, šalia kalvio Petro namo, činšas siekias 2 kapas grašių, per 45 metus – 90 kapų grašių, o pusė, priteista A. Barčiui, – 45 kapas grašių. Tiek pat įvertintos negautos činšo pajamos iš sklypo, esančio Vilijos (Neries) gatvėje, šalia Gorčycos (Garstyčios) namo. Metinė vadinamojo Rad(e)ko sklypelio nuoma buvo įvertinta tik 12 grašių, tad pusė A. Barčiui per 45 metus tenkančios sumos sudaro 4 kapas ir 30 grašių. Dėl žalos ir bylinėjimosi išlaidų dydžio teismas nustatė, kad ieškovas jas galįs pagrįsti tik nuo 1571 m., kada pradėjo bylą su velioniu S. Gradovskiu dėl senelio B. Sakano palikimo, nes ankstesnių metų išlaidos, kurių turėjęs bylinėdamasis dėl tėvo J. Barčio palikimo, pagal sudarytą taikos sutartį buvusios „numarintos“, t. y. ieškovas atsisakęs dėl jų pretenzijų, o kitos išlaidos esančios viso labo įveikto kelionpinigiai – 1 grašis už 1 mylią nuvažiuoto kelio – ir už dokumentų bei teismo raštų išrašus. Bet Kauno tarybos teisme, kur daugiausia bylinėtasi, ieškovas dėl savo neturto visus dokumentų išrašus iki šiol gaudavęs nemokamai. Todėl teismas įskaitė tik kelionpinigius ir dokumentų išrašų iš valdovo kanceliarijos gavimo išlaidas ir skyrė A. Barčiui 40 kapų lietuviškų grašių kompensaciją. Šitaip visa negautų pajamų ir bylinėjimosi išlaidų suma sudaranti iš viso 263 kapas ir 42 grašius. Šią kompensaciją ieškovui taryba, remdamasi reliacijos teismo nutarimu, persiuntė galutinai įvertinti valdovui ir jo teismui.

A. Barčius iš karto užprotestavo šį vertinimą dėl 4 priežasčių. Pirma, vančosai kainavę daugiau nei 12 prūsiškų (vokiškų) markių. Antra, činšas iš sklypų, esančių mieste, buvęs skaičiuojamas lyg nuo tuščios žemės, nors juose buvę ir dabar esą pastatyta namų, iš kurių velionis jo globėjas S. Gradovskis gavęs nemažai pajamų;

⁷⁰ Ten pat, nr. 793, l. 435–435v (1586 m. rugpjūčio 21 d. posėdžio įrašas).

taip pat apskaičiuotas per mažas metinis činšas iš Petkavičiaus dvarelis. Trečia, žala ir bylinėjimosi išlaidos skaičiuotinos ne nuo 1571 m., o nuo 1563 m., kada pradėjęs bylą su savo globėju S. Gradovskiu net tik dėl tėvo, bet ir senelio palikimo. Ketvirta, turėjęs gerokai didesnių teismo išlaidų. Todėl teikiąs apeliaciją valdovo teismui dėl tokio tarybos teismo nutarimo. Taryba apeliuoti leido nustačiusi dviejų savaičių terminą, kai bus atnaujinti LDK asesorių ir reliacijos teismų posėdžiai. (Pastarieji Stepono Batoro 1586 m. liepos 21 d. potvarkiu buvo atidėti iki 1586 m. spalio 6 d., nors iš tikrųjų prasidėjo visu mėnesiu vėliau⁷¹.)

Atsakovai savo ruožtu pareiškė turį nemaža finansinių pretenzijų, nukreiptų į ieškovo (galima spėti – ką tik perduotą) turtą ir prieš jį asmeniškai, nes jų pirmtakas S. Gradovskis teisiniu keliu susigrąžindamas iš Jurgio Petkavičiaus paveldėtojų tuos sklypus ir valdas, kurių pusė dabar atitekusi A. Barčiui, turėjęs daug didelių išlaidų; taip pat S. Gradovskis dvidešimt metų patirdamas nemažų išlaidų išlaikęs ieškovą, kol šis buvęs nepilnametis, „ir pasirūpinęs išlavinti jį mokyklose ir išmokyti kalbų svečiuose kraštuose“; galop ieškovo tėvas J. Barčius likęs skolingas S. Gradovskiui 50 kapų grašių. Dėl visų šių dalykų atsakovai pasilieka sau teisę kelti A. Barčiui teisme bylą. Be to, atsakovai prašė įrašyti į posėdžio protokolą, kad A. Barčiui teismo akivaizdoje giriantis, jog, be visų kitų bylinėjimosi išlaidų, daug sumokėjęs žemės teismo vazniams (šaukūnams), vazniai Stanislovas Karvovskis ir Jonas Matisovičius jam atvirai į akis išrėžę, kad nors ir daug jam pasitarnavę, bet dėl jo neturto niekada iš jo nepaėmę nė denaro⁷².

Šie atsakovų reikalavimai nuspalvina A. Barčiaus asmenį įvairesnėmis spalvomis ir papildoma mūsų skurdžias žinias apie jį, kurias pateikėme darbo pradžioje. Ten teigėme, kad jis buvo paprastas Kauno miestietis. Atsakovų žodžiai, jei turi pagrindo, leidžia spėti, kiek informacijos analizuojamos bylos dokumentai palieka „nuošalyje“. Jei burmistras S. Gradovskis tikrai finansavo savo globotinio mokymąsi (galbūt net akademinę studiją?) užsienyje, A. Barčius nebuvo „eilinis“ miestietis. Dar kebliau apibūdinti tikrąją materialinę jo padėtį. Teismo ir vaznių teiginiai, kad dėl neturto iš jo nebuvo imami mokesčiai už dokumentų išrašų išdavimą ir kitus procedūrinius veiksmus, tarsi neleistų abejoti kukliais A. Barčiaus ištekliais. Antra vertus, atkaklus (ir pridurkime – nepigus) bylinėjimasis apeliacinėje instancijoje verčia spėti, kad ieškovas vis dėlto turėjo kažkokių reikšmingų pajamų šaltinių, antraip nebūtų galėjęs to daryti. Tokios abejones dar labiau sustiprina netikėtas bylos posūkis.

Tą pat 1586 m. rugpjūčio 21 d. Kauno tarybos aktuose randame A. Barčiaus pareiškimą, kad yra skolingas valdovo dvarioniui Stanislovui Bieganovskiui 400

⁷¹ 1586 07 21, Gardinas. Steponas Batoras atideda LDK valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylą nagrinėjimą iki 1586 10 06 (Lietuvos Metrika, kn. 280, l. 160–161). Nuosekli bylą serija prasideda tik nuo 1586 11 04 (ten pat, l. 168 ir kt.).

⁷² Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 794, l. 435v–438v (1586 m. rugpjūčio 21 d. posėdžio įrašas).

lenkiškų auksinų, kuriuos įsipareigoja grąžinti iki 1586 m. rugsėjo 8 d. jam asmeniškai arba jo įgaliotam asmeniui. Už šią 400 auksinų paskolą A. Barčius įkeitęs S. Bieganovskiui visą savo nekilnojamąjį ir kilnojamąjį turtą Kauno mieste su valdymo ir naudojimosi jo nešamomis pajamomis teise. Už įsipareigojimo laiką sumokėti skolą nevykdymą A. Barčius davęs 400 lenkiškų auksinų laidą⁷³. Dar įdomesnis jau kitos – rugpjūčio 22-osios – dienos S. Bieganovskio pareiškimas, kad perleido (pardavė) A. Barčiaus 400 lenkiškų auksinų skolą Kauno suolininkui Andriui Kotkūnui su visomis turtinėmis ir juridinėmis teisėmis ir pasekmėmis⁷⁴.

Abu šie įrašai teikia peno įvairioms spėlionėms ir prielaidoms. Kaip minėta, Stepono Batoro 1586 m. liepos 23 d. įsakymu S. Bieganovskis buvo paskirtas reliacijos teismo atstovu 1586 m. birželio 21 d. nutarimui efektyviau įvykdyti. Iš A. Barčiaus pareiškimo sunku nustatyti, ar 400 lenkiškų auksinų jis pasiskolinęs iš S. Bieganovskio dar būdamas Gardine ar šiam jau atvykus į Kauną, nes žodžius *recognovit teneri se ac debere* laiko, kada buvo suteikta ši paskola, požiūriu galima interpretuoti įvairiai. Antra vertus, kelia nuostabą neįtikėtinais trumpas paskolos grąžinimo laikas – vos dvi savaitės, nors tokių stambių kreditų grąžinimo terminas paprastai būdavo kur kas ilgesnis. Apskritai neaišku, iš kokių lėšų A. Barčius – jei manysime jį buvus nepasiturintį – planavo grąžinti šiuos pinigus, juk potencialus susigrąžinto nekilnojamojo turto Kaune pardavimas galėjo užtrukti ir net visiškai įstrigti. Dar mįslingesnis faktas, kodėl S. Bieganovskis suteikė jam tokį didelį kreditą, jei žinojo sunkią finansinę jo padėtį, o skolindamas vargu ar tuo nepasidomėjo. Galimas dalykas, jis tai darė norėdamas paprasčiausiai „uždirbti“. Iš vėlesnio 1586 m. rugsėjo 8 d. A. Barčiaus pareiškimo žinome, kad S. Bieganovskis savo ruožtu buvo įsipareigojęs sutvarkyti A. Barčiaus bylos reikalus, ypač dėl Vilniuje A. Barčiui priteistos krautuvės perėmimo⁷⁵, bet šio judviejų susitarimo, kuris, matyt, irgi buvo įformintas raštu, teksto neišliko. Kita vertus, dabar neaišku, koks ryšys buvo tarp suteiktos paskolos ir šio S. Bieganovskio įsipareigojimo. Iš pirmo žvilgsnio netgi nelogiška, kad kreditorius skolina pinigus ir dar įsipareigoja suteikti papildomų paslaugų, bet galimas dalykas, kad mes tiesiog nežinome visų aplinkybių. Šiaip ar taip, S. Bieganovskio žingsnis, kuriuo jis jau kitą dieną pardavė savo teises į A. Barčiaus skolą Andriui Kotkūnui – vienam iš atsakovų pagrindinėje byloje, leidžia įtarti S. Bieganovskį ir atsakovus sudarius kažkokį „nešvarų“ sandėrį, kuriuo norėjo dar labiau įklampinti A. Barčių ir padaryti jį skolingą atsakovams. Šį įtarimą stiprina 1586 m. rugpjūčio 25 d. A. Barčiaus pareiškimas, kad S. Bieganovskis be jo žinios ir prieš jo valią išvyko iš Kauno, nors A. Barčius jau buvo pasiruošęs grąžinti jam pinigus⁷⁶. Kad baigtume šį savotišką pagrindinės bylos

⁷³ Ten pat, nr. 795, l. 438v–440 (1586 m. rugpjūčio 21 d. posėdžio įrašas).

⁷⁴ Ten pat, nr. 797, l. 440–440v (1586 m. rugpjūčio 22 d. posėdžio įrašas).

⁷⁵ Ten pat, nr. 804, l. 442–442v (1586 m. rugsėjo 8 d. posėdžio įrašas).

⁷⁶ Ten pat, nr. 798, l. 440v (1586 m. rugpjūčio 25 d. posėdžio įrašas).

intermezzo, pasakytina, kad A. Barčius mėgino gražinti skolą (matyt, deponuodamas pinigus taryboje) anksčiau laiko – rugsėjo 5 d., bet taryba pinigų nepriėmė⁷⁷. Galop skolą jis gražino jau A. Kotkūnui, kaip S. Bieganovskio teisių perėmėjui, sutartu terminu – rugsėjo 8 d., papildomai pareiškęs, kad pasilieka teisę kelti bylą S. Bieganovskiui dėl pastarojo priimtų įsipareigojimų nevykdymo⁷⁸.

Grįžkime prie pagrindinės bylos peripetijų. 1586 m. rugpjūčio 21 d. formaliai įsigaliojęs A. Barčiui priteisto turto perdavimas nereiškė, kad jis iš karto galėjo juo naudotis. Tai liudija jau rugpjūčio 27 d. A. Barčiaus pareiškimas tarybos teismui, kad A. Kotkūnas su savo parankiniais išvijo jį ir jo darbininkus iš jam priteisto Petkavičiaus dvarelio daržo, neleisdamas jo dirbti, o pats pareiškėjas buvęs netgi stipriai apkultas lazdomis⁷⁹. Šis A. Barčiaus skundas lėmė, kad rugsėjo 4 d. taryba pasiuntė keturis atstovus ginčijamoms Petkavičiaus dvarelio žemių riboms tarp naujojo ir senojo savininko nustatyti. Liudytojais buvę pakviesti septyni aplinkinių žemių valstiečiai, miesto valdiniai, kurie aprodę senąsias dvarelio žemių ribas, pagal kurias jį valdęs Jurgis Petkavičius, o po jo mirties – iš pastarojo paveldėtojų perėmęs S. Gradovskis. Atskyrus tą žemių dalį, kurią S. Gradovskis buvo gavęs dovanai už tarnystę miesto labui, likusios žemės buvo matininko išmatuotos, padalytos į dvi lygias dalis ir viena paskirta A. Barčiui, o kita – S. Gradovskio paveldėtojams. Liudytojais buvę valstiečiai A. Barčiaus reikalavimu rugsėjo 5 d. atėjo į rotušę duoti priesaiką dėl savo parodymų tikrumo, bet A. Barčius pakeitė nuomonę, atleido juos nuo priesaikos ir sutiko su žemių padalijimu⁸⁰. Rugsėjo 12 d. A. Barčius oficialiai patvirtino, kad neturi ir niekada neturės jokių pretenzijų atsakovams, ypač A. Kotkūnui, dėl Petkavičiaus dvarelio žemių padalijimo⁸¹.

Regis, viskas pakrypo bylos pabaigos link? Nieko panašaus. Vėlesnių metų Kauno tarybos 1583–1590 m. knygos įrašai byloja, kad dalies formaliai perduotų namų Kauno mieste A. Barčius realiai neperėmė, juose toliau šeiminkavo kiti asmenys, gynę savo teises į nuosavybę. Negana to, atsakovai ginčijo jau įvykdytus A. Barčiaus sandorius su nekilnojamuoju turtu. Lietuvos Metrikos 280 knygoje randame paskutinį LDK asesorių ar reliacijos teismo nutarimą šalių byloje. Dokumentas datuotas 1586 m. lapkričio 19 d. Iš jo naracijos matyti, kad atsakovai teikė apeliaciją dėl Kauno suolininkų teismo nutarimo. Deja, šios Kauno savivaldos institucijos knygų neišliko, todėl apie visas aplinkybes galime spręsti remdamiesi tik teismo nutarimu, kuris, kaip įrodyta, buvo formuluojamas pasitelkus teismui pateiktą bylos medžiagą. Tai leidžia, net ir neturint 1-osios instancijos teismo nutarimo, gana tiksliai atskleisti ginčo esmę.

⁷⁷ Ten pat, nr. 802, l. 441v (1586 m. rugsėjo 5 d. posėdžio įrašas).

⁷⁸ Ten pat, nr. 804, l. 442–442v (1586 m. rugsėjo 8 d. posėdžio įrašas).

⁷⁹ Ten pat, nr. 799, l. 441 (1586 m. rugpjūčio 27 d. posėdžio įrašas).

⁸⁰ Ten pat, nr. 803, l. 441–442 (1586 m. rugsėjo 5 d. posėdžio įrašas).

⁸¹ Ten pat, nr. 808, l. 444–444v (1586 m. rugsėjo 12 d. posėdžio įrašas).

Atsakovai suolininkų teismui buvo apskundę A. Barčiaus namo, stovinčio Muitinės gatvėje, ant kampo, šalia Jono Kopo namo, pardavimą kažkokiam Kauno miestiečiui Petruui *Pobenbevero* [?] už 350 kapų grašių paveldimos nuosavybės teise. Šis namas kadaise priklausė A. Barčiaus seneliui B. Sakanui, o po jo mirties atiteko S. Gradovskiui. Kada A. Barčius jį susigrąžino, kad 1586 m. jau pardavė, negalime tiksliai nustatyti. Atsakovai argumentavo, kad A. Barčius atliko sandorį pažeisdamas, pirma, jų artumo (t. y. artimiausių giminaičių) teises į šį mūrnamį, antra, anksčiau įkeitęs jį kartu su visu kitu savo turtu S. Bieganovskiui už 400 auksinų skolą, kurią perėmė A. Kotkūnas, vienas iš atsakovų, trečia, turėdamas neapmokėtą 50 kapų lietuviškų grašių savo tėvo J. Barčiaus skolą ieškovams, dėl kurios pastarieji pretenduoja į dalį atsakovo turto, ir pagaliau, ketvirta, likęs skolingas ieškovams bylinėjimosi išlaidų. Kauno suolininkų teismas, išnagrinėjęs šalių ginčą, priėmė A. Barčiui palankų sprendimą ir pripažino minėto namo pardavimą teisėtą, nes, kaip paaiškėjo, ieškovų pateiktuose dokumentuose neminima, kad tas namas už 50 kapų grašių skolą būtų buvęs įkeistas ieškovams ar jų pirmtakui, t. y. S. Gradovskiui, o jei ieškovai nori bylinėtis su atsakovu dėl minėtos 50 kapų grašių skolos, galį atskirai šaukti jį į teismą.

Dėl šio Kauno suolininkų nutarimo ieškovai ir teikė apeliaciją asesorių ar reliacijos teismui, kuris stojo į A. Barčiaus pusę ir 1586 m. lapkričio 19 d. patvirtino 1-osios instancijos teismo nutarimą, tik leido ieškovams nuosavybės atpirkimo teise (*iure retractus*) ateityje, kai panorės, atskirai bylinėtis su A. Barčiumi ar jo namo pirkėju dėl minėtos artumo ir perėmimo teisės, taip pat dėl 50 kapų grašių skolos⁸². Ar ieškovai pasinaudojo šia teise, nežinome, nes tokia byla turėjo būti nagrinėjama ten, kur buvo iškelta, t. y. Kauno suolininkų teisme, kurio knygų, kaip minėta, iki mūsų dienų neišliko, o Kauno tarybos ir vaito 1587–1590 m. knygose jokių šios bylos įrašų nėra.

Bylos eiga 1587–1589 m.

1587 m. sausio 14 d. A. Barčius dar kartą kreipėsi į Kauno tarybą reikalaudamas, kad S. Gradovskio paveldėtojai vykdytų ankstesnį tarybos teismo nutarimą ir perduotų pusę jam priteistų sklypų. Šis A. Barčiaus reikalavimas byloja, kad 1586 m. rugpjūčio 21 d. tarybos priteistų valdų perdavimas buvo tik formalus ir dalies nekilnojamojo turto jis neperėmė, nes realūs savininkai neleido to daryti ir gynė savo teises į nuosavybę. Tai patvirtina tolesni 1587 m. sausio 14 d. posėdžio įrašo žodžiai, kad „garbingasis ponas Jonas Gradovskis visų paveldėtojų vardu pateikė karaliaus referendoriaus dauggalio pono Vainos ranka [pasirašytą raštą], jog ši byla yra reliacijos teisme, kuriam abi šalys pateikė apeliacijas dėl asesorių

⁸² Lietuvos Metrika, kn. 280, l. 193–193v.

teismo nutarimo“. Todėl 1-osios instancijos teismas atidėjo nutarimo dėl A. Barčiaus reikalavimo skelbimą, ligi reliacijos teismas, išnagrinėjęs bylą, paskelbs savąjį⁸³. Cituoti žodžiai įrodo, kad po 1586 m. rugpjūčio 21 d. atsakovai pateikė apeliaciją (nors tarybos teismas, kaip minėta, neleido jos teikti), o LDK asesorių teismas per 1586 m. rudens sesiją ją išnagrinėjo ir priėmė nutarimą. Deja, teksto nei 276-ojoje, nei 280-ojoje Lietuvos Metrikos knygoje nėra, todėl nieko konkretaus apie jį pasakyti negalime. Dėl šio asesorių teismo nutarimo abi pusės savo ruožtu pateikė apeliacijas reliacijos teismui. Originalo žodžiai *quod ea causa haereat in relatione regia* pažodžiui reiškia, kad byla „įstrigusi“ reliacijos teisme. Kodėl 1587 m. sausio viduryje ji ten „įstrigo“, nesunku paaiškinti. 1586 m. gruodžio 12 d. Gardine mirė Steponas Batoras, ir visi jo vardu veikiantys teismai nutraukė darbą. Po valdovo mirties prasidėjęs vadinamasis tarpvaldis, bekaralmetis (*interregnum*) truko iki pat 1587 m. gruodžio 27 d., kada naujuoju Respublikos valdovu buvo karūnuotas Zigmantas III. Šiuos vienerius metus, o greičiausiai ir dar ilgiau⁸⁴, LDK asesorių ir reliacijos teismai miestiečių bylų nenagrinėjo, todėl ir mūsų analizuojamas teisminis ginčas, be abejonės, „įstrigo“.

Tai įrodo kitas Kauno tarybos knygoje esantis šios bylos įrašas. Jis datuotas jau po metų – 1588 m. vasario 12 d. Tądien A. Barčius į teismą pašaukė Kauno balnių Motiejų ir reikalavo, kad šis užleistų ir atlaisvintų jam priteisto vadinamojo Kimeklio namo sklypą. Atsakovas atsivedė į teismo posėdį savo laiduotoją ir namo nuomotoją Andrių Kleperį, kuris pareiškė nesantis vienintelis namo paveldėtojas, dalis priklausanti žmonos broliui (svainiui) Kimekliui, todėl, pastarojo nepašaukus į teismą, neprivalęs atsakyti į A. Barčiaus pretenziją. Be to, kartu su bendrapaveldėtojais jau daugel metų ramiai laikas ši namą, nes jo uošvis nupirkęs jį iš velionio S. Gradovskio, todėl neprivalęs su niekuo dalytis iš namo gaunamais činšais ar pajamomis, juolab užleisti žemės sklypą. A. Barčius, pasitelkęs ankstesnius tarybos teismo nutarimus, įrodinėjo, kad jam jau perduotas pusės namo sklypo valdymas, ir prašė jį atlaisvinti. Teismas, atsižvelgdamas, kad ieškovas, nuo 1586 m. oficialiai valdydamas pusę ginčijamo sklypo, prašęs jį atlaisvinti tik dabar, skyrė atsakovams šešių savaičių terminą tai padaryti, o ieškovui paliko teisę atskirai bylinėtis dėl kompensacijos už negautus činšus ir kitas pajamas, taip pat pasiūlė per minėtą laiką susitarti taikiai⁸⁵. Šešių savaičių terminas suėjo 1588 m. kovo 25 d., bet iki to laiko nei šalys taikiai susitarė, nei atsakovai atlaisvino ginčijamą sklypą. Todėl A. Barčius 1588 m. kovo 28 d. vėl kreipėsi į teismą. Toliau leisime prabilti posėdžio įrašui:

⁸³ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 883, l. 483 (1587 m. sausio 14 d. posėdžio įrašas).

⁸⁴ Lietuvos Metrikos 280-ojoje knygoje po 1586 m. rudenį priimtų nutarimų kita jų serija prasideda tik 1589 m. vasario 6 d. Gardine (l. 204 ir kt.).

⁸⁵ Kauno tarybos 1583–1590 m. knyga, nr. 959, l. 523v–524 (1588 m. vasario 12 d. posėdžio įrašas).

[...] Andrius Barčius su šviesiojo kunigaikščio pono LDK didžiojo maršalko, Kauno seniūno ir t. t. [*t. y. Albrechto Radvilo. – D. A.*] tarnu kilminguoju [*tuščia*] Kaminskiu šiandien vėl laikosi (paskirto teismo termino) ir, šaliai [*t. y. atsakovams. – D. A.*] neįvykdžius, kaip liepta, atlaisvinimo, prašo perduoti valdyti ginčijamus namus, ypač Kimeklio namą su visais jo priklausiniais, nes jis stovįs ant paveldimo senelio sklypo. O priešinga šalis griežtai tam prieštaravo ir gynėsi pateikta apeliacija ir karaliaus teismo šioje byloje priimtais nutarimais bei kitais dokumentais ir aktais, pagal kuriuos sutiko perleisti Barčiui, kai šis panorės, tik pusę tuščio sklypo be pastatų; taip pat teismas, remdamasis paskutiniu savo priimtu nutarimu, pareiškė esąs pasirengęs iš karto perduoti Barčiui pusę tuščių sklypų. Abiem šalims smarkiai ginčijantis, šviesiajam kunigaikščiui ponui didžiajam maršalkui ir t. t. per jo šviesybės tarną kilmingąjį [*tuščia*] Kaminskį tarpininkaujant, galop garbingasis ponas Jonas Gradovskis savo ir bendrapaveldėtojų vardu garbingojo pono Kauno vaito Petro Jurgaičio Pečiūgos akivaizdoje savanoriškai sutiko, kad Andrius Barčius per dvi savaites po artėjančių Velykų [*1588 04 17*] būtų įleistas į Kimeklio namą su sąlyga, jog gyvens jame ir savo žinioje turės visus jo pastatus tol, kol karaliaus teismas išnagrinės šalių byloje pateiktą apeliaciją, kuri šiuo metu yra reliacijos teisme; tuo tarpu šis savanoriškas sutikimas neturi jokiu būdu pažeisti, sumenkinti ar pakenkti velionio Simono Gradovskio paveldėtojų ir dabartinio savininko Andriaus Kleperio teisėms į šį namą, taip pat kaip nors pakenkti pateiktai apeliacijai, bet visa tai šaliai [*t. y. atsakovams. – D. A.*] kaip iki šiol turi likti tvirtai galioti. Su tuo taip pat sutiko asmeniškai dalyvavęs garbingasis Andrius Kleperis, Kimeklio namo savininkas. Garbingasis ponas Jonas Gradovskis savo ir bendrapaveldėtojų vardu pažadėjo ir įsipareigojo atlyginti Andriui Kleperiui nuostolius dėl minėto Kimeklio namo ir [iš jo plaukiančių] činšų bei pajamų, kad jis, jo žmona ir paveldėtojai nepatirtų dėl to jokios žalos. Visa tai taip ir įrašyta⁸⁶.

Iš šių žodžių aiškėja, kad kova dėl ginčijamo Kimeklio namo iki 1588 m. pavasario taip pat jau buvo persikėlusį į apeliacinę instanciją, bet trūkstant šaltinių sunku tiksliau pasakyti, kada tai įvyko ir kokiais „karaliaus teismo šioje byloje priimtais nutarimais“ atsakovai rėmėsi. Taip pat akivaizdu, kad A. Barčius sugebėjo į savo pusę patraukti net kunigaikštį A. Radvilą, kuris sutiko tarpininkauti šioje užsitęsusiame byloje. Kitas dalykas, kad atsakovų padaryta nuolaida dėl ginčijamo namo nė kiek nepadėjo A. Barčiui jį valdyti. Tai įrodo tolesni Kauno tarybos posėdžių įrašai.

1588 m. balandžio 27 d. A. Barčius vėl kreipėsi į tarybą su pareiškimu, kad iš jam perduoto Kimeklio namo buvę paimti visi namo priklausiniai, o namo gyventojai nenorį mokėti jam činšo. Pareiškėjas taip pat pareiškė naują pretenziją suolininkui A. Kotkūnui, neva šis išsinuomojęs dalį jo Petkavičiaus dvarelį žemių, bet, jomis pasinaudojęs, jau nenorįs mokėti sulygto činšo. Prieš tarybą stojęs A. Kotkūnas at-

⁸⁶Ten pat, nr. 995, l. 541–542v (1588 m. kovo 28 d. posėdžio įrašas).

sakė, kad nieko nei nuomojęs, nei kada nors naudojęsis A. Barčiaus žeme, ir neturįs nieko bendra su jo žemėmis, nei draudžias jam arti ir pjauti, nes pats pareiškėjas jį kvitavęs dėl minėto dvarelio ir žemių, todėl su neramiu ir užsispyrusiu žmogum nenorįs daugiau turėti reikalų⁸⁷.

Tolesnių ginčo dėl Kimeklio namo peripetijų nežinome, o štai minimas ginčas dėl Petkavičiaus dvarelio žemių arimo ar draudimo tai daryti nusitęsė net į 1589 m. Tų metų kovo 6 d. randame įrašą, kad A. Barčiui buvo antrąkart paskirtas dviejų savaičių terminas liudytojams sukviesti ir paliudyti, jog A. Kotkūnas neleido jam arti savo žemės, bet A. Barčius pasakęs, kad šiuo reikalu pateikė apeliaciją (reikia manyti, į asesorių teismą)⁸⁸. Tas pat terminas liudytojams atvesti dar kartą buvo pratęstas 1589 m kovo 10 d.⁸⁹, o kovo 27 d. jau A. Kotkūnas pareiškė tarybai, kad ir per paskirtąjį terminą (t. y. kovo 24 d.), ir šiandien atėjęs į posėdį, o A. Barčius nepasirodęs teisme nei tądien, nei šiandien, todėl prašęs aktuoti A. Barčiaus neatėjimą ir savo dalyvavimą⁹⁰.

Vietoj epilogo

1589 m. kovo 27 d. įrašas yra, deja, paskutinis, kurį mums pavyko rasti prieinamuose šaltiniuose. Po šios datos Kauno tarybos 1583–1590 m. knygoje jokių kitų įrašų, susijusių su A. Barčiumi, nebėra, o paskutinio XVI a. dešimtmečio nei tarybos, nei vaito knygų iki mūsų dienų neišliko. Lietuvos Metrikoje taip pat neišliko knygų, kuriose būtų buvę įrašyti šio dešimtmečio LDK asesorių ir reliacijos teismų nutarimai valstybinių magdeburginių miestų miestiečių bylose. Probėgšmais peržiūrėtose pirmojo XVII a. dešimtmečio Kauno miesto vaito knygose A. Barčiaus paminėjimų irgi neaptikome. Turint galvoje, kad A. Barčius gimė prieš 1539 m., tuo metu jis turėjo būti aniems laikams, kai žmonių gyvenimo trukmė buvo gerokai trumpesnė, labai garbingo amžiaus, todėl galėjo būti jau paprasčiausiai miręs.

Nors dėl šaltinių stygiaus negalime susekti šios painios ir gyvenimiškos istorijos pabaigos (jei tokia iš viso buvo), lengva suprasti, kad didžiausia A. Barčiaus problema susigražinant turtą buvo didelis laiko tarpas, prabėgęs po tėvo ir senelio mirties. Ginčijamas turtas seniai teisėtai buvo perėjęs į kitas rankas, todėl jo restitucija buvo kebli ir varginanti. Argi visos aprašytos teisinės batalijos neprimena tų dramų, kurios po Nepriklausomybės atgavimo XX a. pabaigoje–XXI a. pradžioje virė Kaune dėl gražintino turto? *Nihil novi sub sole*.

⁸⁷ Ten pat, nr. 1004, l. 548v–549 (1588 m. balandžio 27 d. posėdžio įrašas).

⁸⁸ Ten pat, nr. 1152, l. 648v–649 (1589 m. kovo 6 d. posėdžio įrašas).

⁸⁹ Ten pat, nr. 1231, l. 708v (1589 m. kovo 10 d. posėdžio įrašas).

⁹⁰ Ten pat, nr. 1250, l. 716v–717 (1589 m. kovo 27 d. posėdžio įrašas).

* * *

Išanalizavus vieną konkrečią bylą, pabaigoje galima prieiti prie šių bendresnių išvadų.

1. Kauno miestiečiai aktyviai naudojosi jiems priklausančia apeliavimo aukštesnei instancijai teise; ji nebuvo vien miesto elitui prieinama privilegija, ja naudojosi eiliniai miestiečiai.

2. Apeliavimo pagrindas galėjo būti bet kuris 1-osios instancijos teismo nutarimas; paprastai buvo draudžiama apeliuoti tik tada, kai, bylai pasiekus vykdymo stadiją, 1-osios instancijos teismas turėjo perduoti laimėjusiai šaliai apeliacinės instancijos jau priteistą ginčo objektą (*res iudicata*), nors šalys gebėdavo apeliuoti net tuo atveju.

3. Bylų eigą labiausiai vilkino šalių galimybė skusti apeliacinei instancijai menkiausius 1-osios instancijos procesinius veiksmus.

4. Palankus LDK asesorių ar reliacijos teismo nutarimas visiškai negarantavo laimėjusiai šaliai realiai įgyvendinti savo pretenzijas ar teises, nes LDK apeliacinės instancijos teismai neturėjo efektyvių įrankių priimto nutarimo vykdymui užtikrinti ir pavesdavo tai 1-osios instancijos teismui.

5. Apeliacinės instancijos nutarimą ir jo vykdymo 1-ojoje instancijoje veiksmus būdavo galima lengvai apskusti; tai sukeldavo „sniego kamuolio“ efektą – kuo sudėtingesnė ir ilgesnė byla, tuo daugiau apeliacijų ji „apaugdavo“; tai lemdavo, kad šalių teisių įgyvendinimas, priklausęs nuo bylos sudėtingumo, trukdavo metų metus ir net ištikus dešimtmečius.

6. Sklandų Kauno miestiečių apeliavimo teisės įgyvendinimą labai trikdė nuolatiniai apeliacinės instancijos posėdžių atidėliojimai, kurie priklausė nuo valdovo, kurio vardu teisė asesorių ir reliacijos teismas, itinerarijus ir užimtumo; didžiausias apeliavimo aktyvumas pastebimas valdovui atvykus į LDK teritoriją; jam būnant Lenkijoje, Kauno miestiečiams pasinaudoti apeliavimo teise dėl didelio atstumo buvo kur kas sunkiau ir, žinoma, brangiau.

7. Išanalizuotos bylos realijos leidžia visai kitaip pažvelgti į Kauno miestiečių ir jų įgaliotų atstovų juridinį išprusimą; itin gerai vertintina Kauno tarybos raštininkų kvalifikacija, kuriems tekdavo lotyniškai formuluoti teismo posėdžių įrašus ir visą bylos medžiagą.

PURSUANCE OF ASSESSORS' AND *RELATIO* COURTS'
RULINGS IN KAUNAS CITY COUNCIL IN
THE LATE 16TH CENTURY

Darius Antanavičius

Summary

The goal of this article is to define regularities of litigations of Kaunas citizens in appeal courts and the process as well as peculiarities of the implementation of rulings thereof in Kaunas City Council. Traditional methods of historical investigation are employed, first and foremost including source analysis, descriptive method and the so called technique of case study.

Historical facts related exclusively to the city of Kaunas and its citizens are subjected to analysis. The investigated particular litigation between Kaunas citizens was off and on for several decades of the 16th century. Andrius Barčius was the plaintiff and Burgomaster Simonas Gradovskis, after his death – voigt (town administrator) Petras Pečiūga (*Pieczuga*), assessor, later burgomaster Jonas Gradovskis (*Gradowski*), and lay judges (*scabini*) Jurgis Korčakas (*Korczak*) and Andrius Kotkūnas (*Kotkun*), as S. Gradovskis' beneficiaries, were listed as respondents. Andrius Barčius, or Barčys, is an utterly obscure figure in the historiography of Kaunas. He was born before 1539. His grandfather was a wealthy citizen of Kaunas named Baltramiejus Sakanas, Sakonis, Sakūnas (*Sakanos, Sakunos, Sakunis*), in short referred to as Barčius (*Barzius, Barczis*), who died around 1519. His son, father of the plaintiff Jonas Barčius, died in 1539. The case is related to Andrius Barčius' efforts to recover his grandfather's (Baltramiejus Sakanas) and his father's (Jonas Barčius) devise. Peripeteia of the case were comprehensively recreated on the basis of surviving books of Kaunas City Council and voigt as well as court books of the GDL Assessors' and *Relatio* courts, dating back to the second half of the 16th century and incorporated into the Lithuanian *Metrica*.

Three stages of the litigation have been distinguished: 1) early (1563–1581/1583), apogee of the case (1584–1586), and late (1587–1589). The year 1589 should not be considered the ultimate year of the litigation as due to lack of sources this is the point where further knowledge of the plaintiff A. Barčius and the case itself becomes unavailable. It is possible that by the beginning of the 17th century he had already passed away. The biggest problem that A. Barčius faced in his attempt to recover property was the large time span that had elapsed from the death of his father and grandfather. The property under dispute had long ago (and most often legitimately) been transferred into other hands, therefore its restitution was delicate and troublesome.

Analysis of the case led to the following conclusions:

1. Kaunas citizens actively utilized their right to appeal to a higher instance and this right was not a privilege affordable exceptionally to the elite of the city; common citizens used it as well.

2. A reason for appeal could be any ruling of the court of first instance; as a rule, restrictions to appeal were imposed only in cases when the case had reached the final process and the court of first instance had to hand the object of litigation awarded by the appeal court to the winning party (*res iudicata*), however, the parties managed to appeal in such cases as well.

3. The proceedings were for the most part delayed by the right of the parties to appeal to the court of appeals against even the most insignificant procedural actions of the first instance court.

4. Favourable ruling of Assessors' or *Relatio* court was far from being a warranty of the actual implementation of the rights of the winning party, because appeal courts of the GDL had few effective instruments to ensure execution of their ruling and would assign this function to the court of first instance.

5. The ruling of the appeal court and actions of the court of first instance with relation to its implementation could have been easily appealed against which would result in the "snowball" effect – the more complex and the longer the case, the more appeals it would invoke, therefore, subject to the complexity of the case, the implementation of the parties' rights would at times take long years or even decades.

6. Smooth implementation of Kaunas citizens' right of appeal was highly impeded by constant postponement of the court of appeal sittings which were not strictly regulated and were subject to the Sovereign's, in whose name Assessors' and *Relatio* courts made their judgements, itinerary and business; the highest rate of appeals was observable in the periods when the Sovereign was visiting the territory of the GDL, as when he was residing in Poland, due to the distance, Kaunas citizens had more difficulties and, of course, expenses exercising their right of appeal.

7. The facts of the case subjected to analysis allow a different view on the legal competence of Kaunas citizens and their representatives; the qualification of Kaunas Council notarii was highly appreciated as they were the ones who made court sitting records and compiled other case related materials in Latin.